

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๔๘

เรื่องจดหมายเหตุของมองซิเออร์เซเบเรต์ ราชทูตฝรั่งเศส

ซึ่งเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี ในกรุงสยาม

ครั้งแผ่นดิน สมเด็จพระนารายณ์มหาราช

(ตอนที่ ๓ ต่อจากประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๔๗)

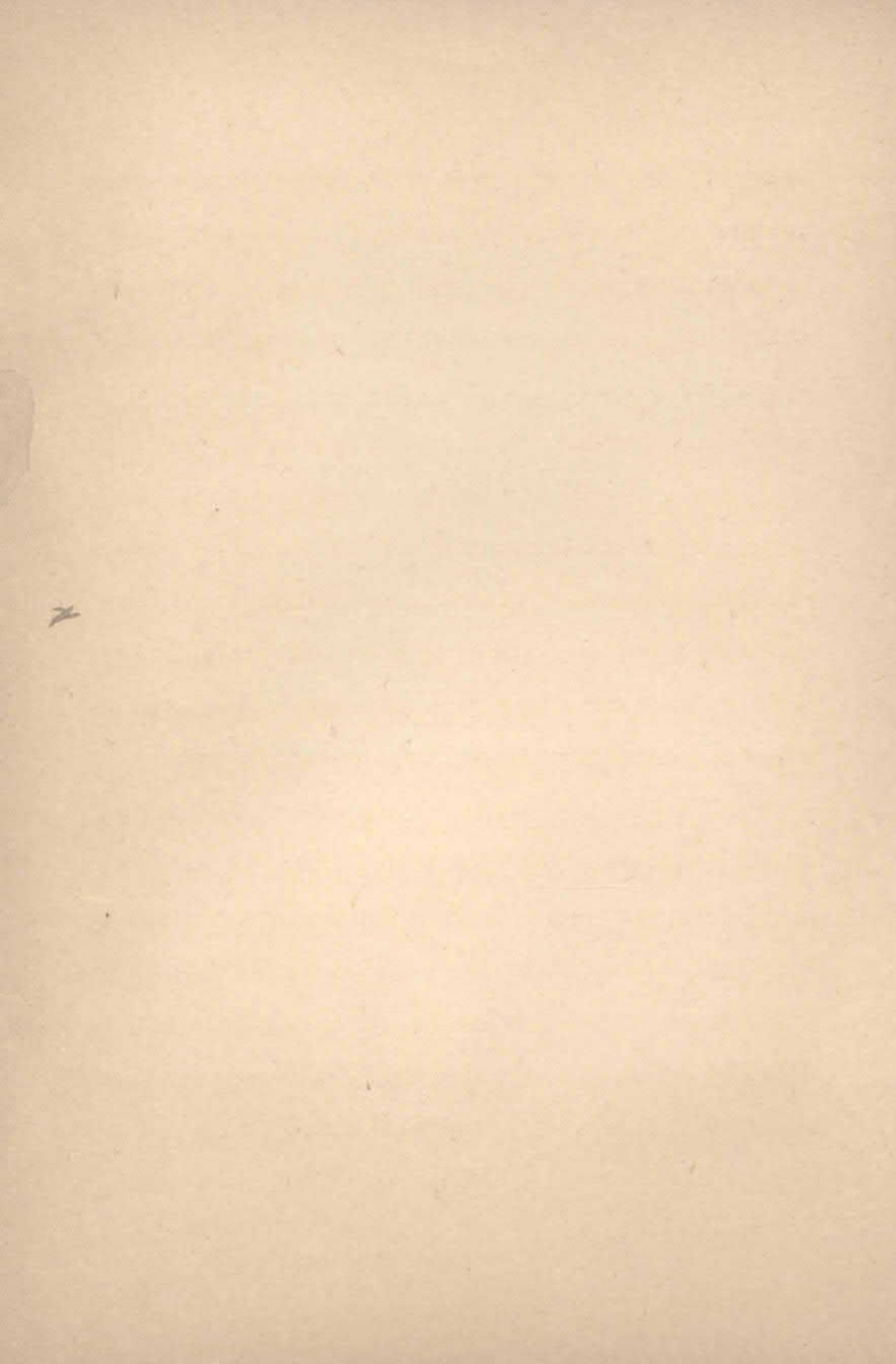
พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

มหาอำมาตย์โท พระยาพิไชยธรรมาธิบดี (สุหรัย วัชรภักย์)

เมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๗๓

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ศรีกรุง

๘

โกวิทธรรมดโรธินะลาขัตติยา

ได้มดรอ มณฑล

๑๖ | ๑๖ | ๑๖

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕๘

เรื่องจดหมายเหตุของมองซิเออร์เซเบเรต์ ราชทูตฝรั่งเศส

ซึ่งเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี ในกรุงสยาม

ครั้งแผ่นดิน สมเด็จพระนารายณ์มหาราช

(ตอนที่ ๓ ต่อจากประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕๗)

พิมพ์ในงาน พระราชทานเพลิงศพ

มหาอำมาตย์โท พระยาพิชิตธาดา (สุหร่าย วัชรภักย์)

เมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๗๑

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ศรีกรุง

1032

คำนำ

คุณหญิงจำเริญ พิจารณาปฐมาภักย์ ผู้เป็นเจ้าภาพงานศพ
มหาอำมาตย์โท พระยาพิจารณาปฐมาภักย์ มานวธรรมศาสตร์ศึกษา
(สำหรับ วิชาภักย์) มาแจ้งความยังราชบัณฑิตยสถานว่าปรารถนาจะพิมพ์
หนังสือสำหรับแจก เมื่องานพระราชทานเพลิงศพ ดำริ ขอให้ราชบัณฑิตย
สถานช่วยเลือกเรื่อง หนังสือ ให้ พระยาพิจารณาฯ เป็นมิตรเก่า ของ
ข้าพเจ้าคนหนึ่ง ชอบกัน มาตั้งแต่ยังเป็น มหาดเล็กพิเศษใน รัชกาล
ที่ ๕ จนตลอดอายุ ข้าพเจ้า รู้สึกยินดีด้วยดี มี โอกาสช่วยทำงานศพ ให้
บ้าง เล็ก น้อย ได้ ยาก ย่อย หน่อย ที่ งาน ศพ ประจวบ เวลา ข้าพเจ้ามี
กิจธุระ อย่าง อื่น ไม่สามารถ จะแต่งหนังสือ ซึ่ง เติบโต จ้าง สำหรับ จะ
พิมพ์ ใน งาน ศพ พระยาพิจารณาฯ ให้สำเร็จทันงานได้ จึงได้เลือก
หนังสือ เรื่อง จดหมาย เหตุ ของ มองซิเออร์ เซเบเรต์ ราชทูต ฝรั่งเศส ซึ่ง
เข้ามาเจริญ ทาง พระ ราชไมตรี ใน แผ่นดิน สมเด็จ พระนารายณ์ มหาราช
ให้ คุณหญิงจำเริญ พิมพ์ ตาม ประสงค์

อัน หนังสือ จดหมาย เหตุ เรื่อง ฝรั่งเศส ซึ่งมี การ ติดต่อกับ ไทย
นั้น มากมาย เริ่มแต่ แผ่นดิน สมเด็จ พระนารายณ์ มหาราช ลงมา จน
ตอนต้นกรุงรัตน โกสินทร เป็นหนังสือสัญญาบ้าง รายการบ้าง รายงาน
บ้าง คำสั่งบ้าง จดหมายบ้าง เก็บรวบรวมอยู่ในกระทรวงว่าการเมือง
ชั้น ของฝรั่งเศส ก็มี ในกระทรวง ต่าง ประเทศก็มี ใน หอสมุด
สำหรับเมืองก็มี ศาสตราจารย์ ยอช เซเคต์ เลขาธิการราชบัณฑิตย

สภาได้ขอคัดค้านมาไว้ในหอพระสมุดฯ คราวออกไปเยี่ยมบ้าน
เรือนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ ราชบัณฑิตยสภาเห็นเป็นจดหมายเหตุที่ให้ความ
รู้ทางพงศาวดารอันเกี่ยวข้องกับต่างประเทศเป็นอย่างดี จึงได้
จัดให้แปลขึ้นไว้เป็นหนังสือสำรองพิมพ์เป็นพวกๆ เช่นจดหมาย
เหตุของพวกบาทหลวงฝรั่งเศส และของพวกพ่อค้าฝรั่งเศส รวมเรียก
ว่าประชุมพงศาวดาร มีผู้ขออนุญาตพิมพ์ไปแล้วเป็นลำดับ

เรื่องจดหมายของมองซิเออร์ เซเบเรต์ ซึ่งเป็นเอกอัครราช
ทูตเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับกรุงสยาม ครึ่งแผ่นดินสมเด็จพระ
นารายณ์มหาราชนี้มี ๓ ตอน มีผู้รับพิมพ์ไปแล้ว ๒ ตอน คือตอนมา
ถึงกรุงศรีอยุธยา กับตอนจัดการกับไทย ตอนที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้
เป็นตอนที่สุดท้าย หมดเรื่องเพียงราชทูตฝรั่งเศสกลับไปกรุงปารีส
ราชบัณฑิตยสภาขอขอบคุณท่านทั้งหลายที่ได้รับพิมพ์ตอนอื่นๆ มา
กับทั้งคุณหญิงจำเริญ พิจารณาปฤชามาตย์ ซึ่งได้รับพิมพ์ตอนท้าย
เป็นการเพิ่มให้สำเร็จการพิมพ์หนังสือนี้ตลอดเรื่อง คือนี้ไปจะ
ได้กล่าวถึงประวัติพระยาพิจารณาปฤชามาตย์ตามที่ข้าพเจ้าทราบ
ประกอบกับที่เจ้าภาพจดมาให้โดยสังเขป

ประวัติพระยาพิจารณาปฤชามาตย์

มหาอำมาตย์โท พระยาพิจารณาปฤชามาตย์ มานวธรรมศาสตร์
สุปฤชา (สุหรัย วัชรภักย์) ป.ม. ท.จ.ว. ท.ช. องดุนนตรี เกิดใน

รัชกาลที่ ๕ เมื่อวันศุกร์ที่ ๒๒ พฤศจิกายน ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๔๓๒ ที่บ้าน
เดิมริมถนนลัดเดิม ในจังหวัดพระนคร

พระยาพิจารณา เป็นบุตรหลวงอุปการโกษากร (เวท อัคราภย์)
มารดาชื่อ บัน เป็นธิดาในสกุลสูงศักดิ์ทั้งบิดาและมารดา นับทาง
ฝ่ายบิดา พระยาพิจารณาเป็นหลานเจ้าพระยาพลเทพ (ทอง) ในรัชกาล
ที่ ๔ นับทางฝ่ายมารดา พระยาพิจารณาเป็นหลานเจ้าพระยาภิเษยศิริ
(เม่น) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา มาแต่ในรัชกาลที่ ๔ จนถึง
รัชกาลที่ ๕ ด้วยเหตุนี้ พระยาพิจารณาจึงมีเครื่องยศกษัตริย์
จนถึงเจ้านาย มีตั้งแต่พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาอริยญาณวโรดม
เป็นต้น และกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ก็ทรงนับว่าเป็นพระญาติ
ทางข้างฝ่ายมารดา ก็เป็นญาติเกี่ยวเนื่องกับพวกสกุลสูงสงขลาทั่วไป
ควรนับว่าพระยาพิจารณา ก่อไปด้วยชาติวุฒิเป็นเบื้องต้น

ส่วนคุณวุฒิอันจำต้องเล่าเองนั้น พระยาพิจารณา
อยู่ในรุ่นหลังของบุคคลจำพวกหนึ่ง ซึ่งเป็นคนอาภัพแต่มีโอกาสพิเศษ
ประกอบกัน บุคคลจำพวกนี้มีทั้งในราชสกุลและในสกุลขุนนาง
ที่ว่าเป็นคนอาภัพด้วยเกิดในสมัยบ้านเมืองเริ่มต้องการวิชาความรู้
ของชาวทวีปตะวันตก แต่ยังไม่ถึงสมัยเมื่อมีโอกาสออกไปศึกษา
วิชาการได้ถึงต่างประเทศโดยสะดวก การศึกษาในประเทศ
ของตนเองก็ยังไม่ดีพอ บกพร่องกว่าทุกวันนี้ อยู่เป็นอันมาก บุคคล

จำพวกที่ตกต่ำมาได้ วิชาความรู้จากศึกษาสถานไม่เท่าใดนัก ต้องอาศัยพยายามศึกษาหาความรู้เอาเองเป็นพื้น ผู้ใดไม่อุทิศหาพากเพียรก็มักตกอยู่ในฐานะเช่นว่า “อย่างเก่าก็ไม่ได้ อย่างใหม่ก็ไม่ได้” ดังนั้น ที่ว่ามีโอกาสพิเศษประกอบนั้น คือ สมัยนั้นเป็นเวลาที่รัฐบาลเริ่มจัดการต่างๆ หนึ่ง หาวิชาที่อุปถัมภ์ตก ถ้าตั้งต้องการตัวคนที่ได้ศึกษาอบรมพอแก่การ แม้เพียงเหมาะแก่สมัยนั้นเป็นอันมาก ผู้ที่ใดเล่าเรียนสำเร็จในศึกษาสถาน มักหาตำแหน่งรับราชการได้ง่าย แต่ว่าผู้ที่ได้เลื่อนยศและตำแหน่งขึ้นถึงชั้นสูงในสมัยก่อนมานั้น อาจกล่าวได้ว่าตัวนั้นเป็นผู้ซึ่งพยายามศึกษาหาความรู้เอาเองต่อมา ในเวลาเมื่อเข้ารับราชการแล้วทั้งนั้น

พระยาพิชารณาฯ ได้เริ่มศึกษาที่โรงเรียนหลวง ณ ส่วนนั้นที่อุทยานตั้งแต่อายุได้ ๕ ขวบ เรียนภาษาไทย ตลอดจนหลักสูตร ซึ่งสอนในสมัยนั้น ภาษาอังกฤษก็ได้เรียน แต่จะรู้เพียงได้เข้าพเจ้าหาทราบไม่ เมื่ออายุสมควรได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กพิเศษ ตามประเพณีที่เป็นบุตรข้าราชการตระกูลสูง แล้วเข้าเรียนภาษาบาลีในมหามกุฏราชวิทยาลัย จนอุปสมบทเป็นพระภิกษุในสำนักสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ณ วัดบวรนิเวศวิหาร สอบวิชาที่ได้เรียนในมหามกุฏราชวิทยาลัยได้ปริญญาชั้นนักเรียนตรีพิเศษ เมื่อลาสิกขาแล้วได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นที่นายรองเลขาธิการ

มหาดเล็ก โปรดฯ ให้ ไปมี ตำแหน่ง ราชการ ใน กระทรวง พระคลัง ฯ ซึ่ง
คราว ใน เวลานั้น ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้ ได้เลื่อน บรรดาศักดิ์ ขึ้น
เป็น นายเสนาอานประพาส หุ้มแพร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ แล้วกลับไป รับ
ราชการใน กรมมหาดเล็ก ตามเดิม ต่อมาไม่ช้า เมื่อกรมหลวงราชบุรี
ดิเรกฤทธิ์ เป็น เสนาบดี กระทรวงยุติธรรม ทรงเริ่ม จัดการ สอน กฎหมาย
ก็ได้ โอกาส เข้าศึกษาวิชากฎหมาย ใน นักเรียน จำพวก แรก มาจน
สามารถ สอบ วิชา กฎหมาย ได้ เป็น เนติบัณฑิต ยาม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓
กรมหลวงราชบุรี ดิเรกฤทธิ์ จึง กราบ บังคม ทูล ฯ ขอ ไป รับ ราชการ ใน
กระทรวง ยุติธรรม ได้ เป็น ตำแหน่ง เตชานุการ ของ เสนาบดี เป็น ตำแหน่ง
แรก แล้วรับราชการ ใน กระทรวง ยุติธรรม ต่อมา ได้เลื่อน ตำแหน่ง
และบรรดาศักดิ์ สูง ขึ้น โดยลำดับ จนได้ เป็น มหาอำมาตย์โท พระยา
พิจารณาปฤชามายุ มานวธรรมศาสตร์ อุปุชฌา ตำแหน่ง กรรมการ
ศาลฎีกา แล้ว ออก จาก ราชการ ด้วย แก่ ชรา ได้ พระ ราชทาน เบี้ย
บำนาญ จน ตลอด อายุ

ตำแหน่ง ต่าง ๆ กับ ทั้ง บรรดาศักดิ์ ซึ่ง พระยาพิจารณา ฯ ได้ เป็น
เมื่อ ภายหลัง เป็น ตำแหน่ง เตชานุการ ของ เสนาบดี กระทรวง ยุติธรรม
และได้เลื่อน ขึ้น โดย ลำดับ ตาม วิทยคุณิ นั้น พรรณนา แต่ โดยย่อ คือ
พ.ศ. ๒๔๔๒ เป็น ปลัดกรมอัยการ อยู่ ๒ เดือน แล้วไปเป็น
อธิบดี ผู้พิพากษา ศาล มณฑลภูเก็ต

พ.ศ. ๒๔๔๓ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระตรีคำสตร
ประสิทธิ์

พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้เป็นอธิบดีผู้พิพากษาคำตมณฑลอยุธยา

พ.ศ. ๒๔๔๘ เป็นผู้พิพากษาคำตมณฑลข้าหลวงพิเศษ

พ.ศ. ๒๔๕๒ เป็นผู้พิพากษาคำตมณฑลกรุงเทพ ฯ

พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้รับพระราชทานยศเป็นมหาอำมาตย์ตรี

พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระยาพิจารณา
ปฤษฎาмаดย์ มานวกรรมศาสตร์อุปถา

พ.ศ. ๒๔๖๐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นองคมนตรี
และไปเป็นกรรมการศาลฎีกาชั่วคราว แต่เป็นตุลาการกรรมการในชั้น

พ.ศ. ๒๔๖๗ เลื่อนยศเป็นมหาอำมาตย์โท

ตำแหน่งพิเศษ

๑) เป็นกรรมการสอบไล่วิชานักเรียนกฎหมายแทบทุกคราว

๒) เป็นกรรมการเนติบัณฑิตยสภา

๓) เป็นมรรคนายกวัดสุทธิวาราม และเป็นผู้อุปการะ
โรงเรียนแห่งวัดนั้นด้วย

๔) เป็นสมาชิกกิตติมศักดิ์แห่งสภาภาษาสยาม

เกียรติคุณของพระยาพิจารณาฯ ซึ่งปรากฏแก่คนทั้งหลาย
และสมควรยกย่องใน ส่วนบุญญาคุณนี้ ประณนาแต่โดยย่อก็คือ

๓) ได้เรียบเรียงหนังสือกฎหมายขึ้นใช้เป็นบทเรียนของผู้
ศึกษาวิชากฎหมาย และ ทนายความ คือ หนังสือ ตักษณ ผัวเมีย และ
ตักษณ มรดก พ, ศ, ๒๔๖๓ หนังสือกฎหมาย ตักษณ ที่ดิน เต็ม ๑
พ, ศ, ๒๔๖๒

๒) เป็น อาจารย์สอนวิชากฎหมายแก่นักเรียน ทั้งที่บ้านและ
ที่โรงเรียน ของกระทรวงยุติธรรม จนมีผู้ที่เป็นศิษย์สอบได้ ได้เป็น
เนติบัณฑิตไป แล้ว ก็ มาก

ใน ส่วน อื่นๆ ค่ะ เมื่อได้คุ้นเคย สมาคมกับ ผู้ใดไม่ว่าจะ
เป็น ชั้น บรรดาศักดิ์สูง หรือต่ำ ย่อมมี จรรยา อัน สุภาพ อ่อนโยนไม่
ถือยศ ถือศักดิ์ จึงเป็นที่ ชอบพอ รักใคร่ ของ ผู้ที่ได้คุ้นเคย แทบทั่ว
ไป และ ถ้าจะกล่าว ว่า พระยาพิจารณาฯ เป็นผู้ มีมิตร ทั่ว หาย หรือผู้ ที่
ชอบพอ รักใคร่ ทั่ว ขว้าง ขว้าง อย่าง ยิ่ง คน หนึ่ง ก็ เห็น จะไม่ ผิด ห่าง ไก่ เน้น

พระยาพิจารณาฯ ได้รับ พระ ราชทาน เครื่องราชอิสริยาภรณ์
ต่าง ๆ เป็น บำเหน็จ ความ ชอบ และเป็น เครื่องประกอบ ฐานันดรเป็นลำดับ
มาดังนี้

เหรียญ

พ, ศ, ๒๔๓๕ เหรียญรัชฎาภิเศก

พ, ศ, ๒๔๔๐ เหรียญประพาสยุโรป

พ, ศ, ๒๔๕๐ เหรียญรัชชมงคล

ถึง อนิจกรรมที่บ้าน ถนนสี่แคว จังหวัดพระนคร คำนวณอายุได้ ๕๘ ปี
ได้รับพระราชทาน นามอาบศพ ของหลวง มี ประโคมกลองชนะ เชื้อหว ๑๐
จำปี ๑ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน โกศ ประ กอบ
ศพ ตั้งบนชั้น ประดับ กระจุก ๕ ชั้น มี ฉัตร เบญจางค ๕ เป็นเกียรติยศ

บุตรและธิดา

ที่เกิดแต่ อบ ภรรยา

๑, ธิดาชื่อ ถนอม เป็น ภรรยา นายขวัญ จารุรัตน์ เจ้าของ
โรงพิมพ์พิศาดบรรณคดี

๒, ธิดาชื่อเพ็ญ เป็นคุณหญิงดำรง แพทยาคุณ (ชั้น พุทธิ
แพทย์) จ,จ,

ที่เกิดแต่ นาค ภรรยา

๓, ธิดาชื่อ ระรวย เป็น หม่อม ห้าม ใน หม่อมเจ้าธัมมบุรณศักดิ์

ที่เกิดแต่ จารุดี ภรรยา

๔, ธิดาชื่อ เกษม เป็น ภรรยาหลวง ตำรวจนายประจักษ์ (ธัญญา
ณสงขลา)

๕, บุตรชื่อ กระแตร์ เป็น เนติบัณฑิตสยาม เวदानุสสัท
ราชการ ใน กรมร่างกฎหมาย

ที่เกิดแต่ คุณหญิง จำเริญ พิจาณาปฤษฎาภคย์

๖, บุตรชื่อ ประพันธ์ เวदानุสสัท ศึกษาวิชาอยู่ในจุฬาลงกรณ์

๘, ขิดาขย ประพา

๘, บุตรช่อประพาศ เวदानศึกษาวินชา อยู่ในประเทศฝรั่งเศส

๓๐, ขิดา ชย ประพทช

๓๓, บุตร ^๕ชื่อ ประกาศ ^๕ฉายา ^๕นามเมื่อ ^๕อายุ ^๕๕ ปี ^๕ภาย ^๕หลังบิดา ^๕
ถึง ^๕อนิจกรรม

๓๒, บุตรช้อ ประพจน์

๓๓, บุตรขอประพนธ์

๓๕, บุตร ^๕ชือ ประพงค์

ต้น ประวัต พระยา พิจารณาปัญหามาตยเพียงเท่า น

กรรม การ ราช มัณฑิตย ฎกราช อนุ โมทนา ใน กุศต บุญราศี ทัก
ษิณานุกาธาน ซึ่ง คุณหญิง จำเริญ พิจารณา ปุจฉา มาตย ได้ นำ เพ็ญ เปน
มัตติทานมัย ด้วย ความ กตัญญูกตเวทิตา ขอ ผล แห่ง กุศต น ึ่ง ดำ เจริญ
เป น อุปถัมภก บัณฑิต อำนวย ผล สู่ สัตว์ สัตว์ แก่ ผู้ มรณะ สัมภวร แก่ คติ
อุปบค นน ๆ เทอญ

วันที่ ๒๓ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๗๓

တၢ်ဒဲးတၢ်တၢ်တၢ်

นายกเทศมนตรีเทศบาลนคร

มหาอำมาตย์โท พระยาพิจารณาปฤษฎามาศย์
(สุทรวัย วชิราภักย์)

พ. ศ. ๒๔๑๑-๒๔๗๐

จดหมายเหตุมองซิเออร์เซเบเรต์

ซึ่งเป็นเอกอัครราชทูตของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
ไปเจริญทางพระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงสยาม
เมื่อปี ค.ศ. ๑๖๘๗—๑๖๘๘ (พ.ศ. ๒๒๓๐—๒๒๓๑)

ตอนที่ ๓

(ต่อจากตอนที่ ๒ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๔๘)

ในวันนี้เองข้าพเจ้าได้หาโอกาสพูดกับมองซิเออร์คอนชตันซ์
ขอให้จัดการให้เราได้เฝ้าเพื่อทูลตาพระเจ้ากรุงสยาม กลับไปประเทศ
ฝรั่งเศส มองซิเออร์คอนชตันซ์ จึงได้ตอบว่า จะต้องกราบทูล
เสียก่อน

รุ่งขึ้นมองซิเออร์คอนชตันซ์ได้บอกกับข้าพเจ้าว่า พระเจ้า
กรุงสยามจะได้โปรดให้เราเฝ้าทูลตา ในวันที่ ๓๐ ธันวาคม

ณวันที่ ๘ เดือนธันวาคม ได้เกิดเสียงตื๊อขึ้นว่า พระเจ้า
กรุงสยามทรงพระประชวร และในวันนี้เองมองซิเออร์คอนชตันซ์
ก็ได้บอกกับข้าพเจ้าว่า เสด็จพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงกำหนดให้
เราเฝ้าทูลตา ในวันที่ ๓๐ แต่บัดนี้ทรงพระประชวรเสียแล้ว จะเสด็จ
ออกให้เราเฝ้ายังไม่ได้ จึงเป็นการจำเป็นต้องขอให้หาพระ
ประชวรเสียก่อนจึงจะเฝ้าทูลตาได้ แต่ในรวงนั้นก็ขอให้เราทำ
ธุระของเราให้สำเร็จไป เพราะแบบธรรมเนียมในเมืองไทยเคยมี
ว่า เมื่อได้เฝ้าทูลตาแล้ว ก็จะต้องส่งเรือโดยทันที จะอยู่ต่อไป
อีกไม่ได้

ที่ข้าพเจ้าได้พูดกับ มองซิเออร์คอนซตันซ์ ตามที่กล่าวมานั้น
 ข้าพเจ้าก็ได้รีบไปบอกให้ มองซิเออร์เดอลาตูแบทราบทุกประการ
 แต่ตามเสียงที่ มองซิเออร์คอนซตันซ์พูดนั้น ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึก
 ว่า เป็นอุบายของ มองซิเออร์คอนซตันซ์ ที่จะหวังเหนี่ยวให้เรา
 อยู่ในเมืองไทยต่อไปอีก เพราะว่าการทั้งปวงยังเตรียมไม่พร้อม
 ที่จะส่งบาทหลวง ทาซาไปได้ และ มองซิเออร์เดอลาตูแบก็ได้ทราบ
 ความมาว่า การที่กล่าวกันว่า พระเจ้ากรุงสยามทรงพระประศวร
 นั้นหาจริงไม่ แต่เป็นการแต่งทำประศวร และข้อนี้ก็มีพยาน
 ปรากฏให้เห็นจริงว่าหาได้ประศวรไม่ คือในวันที่ มองซิเออร์คอนซ
 ตันซ์ได้บอกข้าพเจ้าว่าจะได้เฝ้าทูตานั้น มองซิเออร์เดอลาตู
 ได้บอกกับ มองซิเออร์คอนซตันซ์ว่า มองซิเออร์เดอลาตูจะต้องกลับไป
 ไปลงเรือพร้อมกับเรา มองซิเออร์คอนซตันซ์จึงได้ตอบ มองซิเออร์
 เดอลาตูว่า ไม่จำเป็นจะต้องรีบร้อนอย่างใด มองซิเออร์เด
 ลาตูจึงได้ควมกับ มองซิเออร์คอนซตันซ์ว่า เราได้เตรียมจะเฝ้าทูต
 ในวันที่ ๓๐ อยู่แล้ว และเมื่อเฝ้าแล้วเราก็จะไปลงเรือที่เดียว
 มองซิเออร์คอนซตันซ์จึงได้ตอบว่า “จริง แต่ในเวลานั้น
 พระเจ้ากรุงสยามคงจะทรงพระประศวร เพราะฉะนั้นท่านราชทูตจะต้อง
 ทำใจเย็นๆไว้”

มองซิเออร์เดอลาตูแบได้เล่าให้ข้าพเจ้าฟังต่อไปว่า การที่

มองซิเออร์ คอนชตันซ์ ได้พูด ดังนี้ มองซิเออร์ เดอตาตูเอง เป็นผู้มา
 เฝ้า ให้ มองซิเออร์ เดอตาตูแบ ฟัง

แต่ข้าพเจ้าเองก็ออกจะมี ความ รื่นใจ อยู่บ้าง เพราะ چون
 จะหมด ฤดู ที่ จะ เติบ เรื่อ ได้ แล้ว และ ข้าพเจ้าก็ จำเป็น จะ ต้อง รีบ ไป
 ยัง ผัง คอโรมันเตล ด้วย ถ้า ข้าพเจ้า ไม่ได้ ออก เรื่อ ภายใน สอง สัปดาห์
 นี้ แล้ว ก็ น่า กว จะ ต้อง ค้าง อยู่ ใน ประเทศ อินเดีย อีก ๓ และ จะ
 ทำให้ เรื่อ เปรี๊ย เติบ ซึ่ง คอย ข้าพเจ้า อยู่ ที่ เมือง มะริด เดียว โอกาส ที่
 จะ ออก เติบ ให้ ทน ฤดู นี้ ได้ เพราะ เหตุ นั้น ข้าพเจ้า จึง ได้ ทำ ความ
 ตก ลง กับ มองซิเออร์ เดอตาตูแบ ว่า ข้าพเจ้า จะ ได้ ขอ ให้ มองซิเออร์
 คอนชตันซ์ ได้ กราบ ทูล พระเจ้า กรุงสยาม ขอ พระราชทาน พระ ราช
 อนุญาต ให้ ข้าพเจ้า ไป ยัง เมือง มะริด เพราะ ข้าพเจ้า จะ รอ ต่อ ไป อีก
 ไม่ได้ แล้ว แต่ ส่วน มองซิเออร์ เดอตาตูแบ นั้น ให้ รอ จน กว่า พระเจ้า
 กรุงสยาม จะ หาย พระ ประชวร เดียว ก่อน จึง ค่อย เฝ้า ทูล ตา เมื่อ ได้
 ทูล ตา เสร็จ แล้ว จึง ไป ลง เรื่อ ที่ ทำ เรื่อ ต่อ ไป ตาม ความคิด ของ ข้าพเจ้า
 ดังนี้ มองซิเออร์ เดอตาตูแบ ก็ เห็น ชอบ ด้วย ข้าพเจ้า จึง ได้ ไป พุด
 กับ มองซิเออร์ คอนชตันซ์ ตาม เรื่อ ที่ คิด ไว้ นั้น มองซิเออร์ คอนชตันซ์
 ก็ ตก ลง ตาม ความ ต้องการ ของ ข้าพเจ้า จึง ได้ บอก ให้ ข้าพเจ้า ทำ เป็น
 จดหมาย กราบ ทูล พระเจ้า กรุง สยาม และ มองซิเออร์ คอนชตันซ์ ก็ จะ
 รับ จดหมาย นั้น ถวาย ให้ ข้าพเจ้า ได้ นำ ความ ตาม ที่ พุด กับ

มองซิเออร์คอนซตันซ์เล่าให้มองซิเออร์เดอลาตูแบฟังทุกประการ และเมื่อข้าพเจ้าได้เขียนจดหมายเสร็จแล้ว ก็ได้นำไปให้มองซิเออร์เดอลาตูแบดูเสียก่อน จึงได้เอาจดหมายไปส่งกับมองซิเออร์คอนซตันซ์ มองซิเออร์คอนซตันซ์ได้นำจดหมายของข้าพเจ้าไปอ่านถวายพระเจ้ากรุงสยาม และตอนเย็นมองซิเออร์คอนซตันซ์จึงได้บอกกับข้าพเจ้าว่า พระเจ้ากรุงสยามได้โปรดพระราชทานพระราชนุญาตให้ข้าพเจ้าได้กลับไปแล้ว แต่ทรงเสียพระทัยที่ข้าพเจ้าจะไปเสียก่อนโดยมิได้เผื่ออีกสักครั้ง ข้าพเจ้าจึงได้ตอบมองซิเออร์คอนซตันซ์ว่า ถ้ากระดูกสำหรับเดินเรือไม่บังคับให้ข้าพเจ้ารีบกลับไปแล้ว ข้าพเจ้าก็จะได้อยู่ในเมืองไทยต่อไป จนกว่าพระเจ้ากรุงสยามจะโปรดให้เราไปเข้าเฝ้าทูลลา แล้วข้าพเจ้าจึงได้รับเตรียมตัวที่จะได้ออกเรือโดยเร็วที่สุด

ณวันที่ ๓๓ เดือนธันวาคมเวลาเย็น ข้าพเจ้ากับมองซิเออร์เดอลาตูแบได้เซ็นหนังสือสัญญา ซึ่งพระเจ้ากรุงสยาม พระราชทานพระราชนุญาตให้บริษัทฝรั่งเศสมาทำการค้าขาย และพระราชทานสิทธิต่างๆ ให้แก่บริษัทด้วย แต่หนังสือสัญญานั้นเราได้ตกลงทำกับพระยาพระคลังและข้าราชการอื่นๆ ซึ่งพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงเลือกคิดสำหรับให้มาทำหนังสือสัญญากับเรา หาได้ทำสัญญากับมองซิเออร์คอนซตันซ์ไม่ แต่ในเวลาที่ทำและเซ็นสัญญากันนั้น

มองซิเออร์ คอนชตันซ์ก็อยู่ในที่นั้นด้วย การที่เราต้องทำสัญญา
กับ พระยา พระคตัง นั้น ก็เพราะเหตุว่า ถ้าสัญญาทั้ง หาย ได้ ทำกัน
เป็น ภาษาไทย กับ พระยา พระคตัง และ ข้าราชการ อื่น ๆ แล้ว สัญญา
ฉบับ นั้น ก็ เป็น สัญญา ที่ มัน คง ใช้ กัน ได้ชั่ว กาลนาน และ ไม่มี ผู้ ไใด
จะ คิด คำน ว่า กล่าว ได้ แต่ ถ้า สัญญา นั้น ไม่ ได้ ทำ กับ พระยา พระคตัง
แล้ว ก็ อาจ จะมี คน คิด คำน ได้ ใน ภาย หลัง

ใน จดหมาย บันทึก ฉบับ นั้น ข้าพเจ้า หา ได้ กล่าว ถึง ข้อความ ที่ ได้
ปรึกษาหารือ และ ได้ ถึง กัน ใน เวลา ทำ หนังสือ สัญญา ฉบับ นั้น ไม่ และ
ไม่ได้ กล่าว ถึง หนังสือ สัญญา ฉบับ ที่ มองซิเออร์ คอนชตันซ์ เข้า หารือ กับ
บริษัท เพราะ ถ้า จะ เล่า ความ ให้ละเอียด แล้ว ก็ จะเป็น ข้อความ
อัน ยืดยาว มาก และ จะ เล่า ไป ก็ ไม่ เป็น ประโยชน์ อัน ไใด เลย เพราะ
ฉะนั้น ข้าพเจ้า จะ ได้ กล่าว ถึง ความ แค้ ข้อ เดียว และ จะ กล่าว อย่าง ดั้น
ที่สุด ที่ จะ กล่าว ได้

ตั้งแต่ แรก ข้าพเจ้า ได้ มา ถึง เมือง ไทย และ ยัง พัก อยู่ บน เรือ รบ
บาดหลวง ตาซากิ ได้ ถาม ข้าพเจ้า ว่า ถ้า มองซิเออร์ คอนชตันซ์ จะ เข้า
หารือ ทำ การ ค้าขาย กับ บริษัท ๆ จะ ยอม หรือ ไม่ ข้าพเจ้า ได้ ตอบ ว่า
บริษัท ไม่ มี ความ ขัดข้อง อย่าง ไใด ถ้า มองซิเออร์ คอนชตันซ์ จะ เข้า หารือ
ด้วย ก็ ได้ บาดหลวง ตาซากิ จึง ได้ บอก ข้าพเจ้า ว่า มองซิเออร์ คอนช
ตันซ์ ได้ คง ใจ ไว้ ว่า จะ เข้า หารือ ทำ การ ค้าขาย กับ บริษัท เป็น ทุน

๓๐๐,๐๐๐ แฟรง ข้าพเจ้าจึง ตอบ บาดหลวง คาซา ว่า ถ้า เรื่อง ให้
กองทหาร ของ พระเจ้า กรุงฝรั่งเศสได้ ประจำ อยู่ ที่บางกอก และ มรวิตเป็น
การ ดำรง เรียบร้อย แล้ว เมื่อใด จึง มา พูด เรื่อง น ักใหม่

ภายหลัง มา อีก หลาย วัน บาดหลวง คาซา เห็น ว่า ข้าพเจ้ามิ ได้
พูดถึง เรื่อง มองซิเออร์ คอนชกันซ์ จะเข้า หุ่น กับบริษัท อีก บาดหลวง
คาซาจึง ได้ถาม ข้าพเจ้า ว่า เมื่อเรา ได้ ขึ้น ไป ที่ กรุงศรีอยุธยาแล้ว
ข้าพเจ้า กับ มองซิเออร์ เดอลาตูแบ จะไม่พบกับ มองซิเออร์คอนชกันซ์ เรื่อง
ทำ หนังสือ สัญญา สำหรับ การค้าขาย หรือ อย่างไร ข้าพเจ้าจึงได้ตอบ
บาดหลวง คาซา ว่า ถ้ากิจการ ของ พระเจ้า กรุง ฝรั่งเศสยังไม่ ดำรง
เรียบ ร้อย ครบโด เราก็ จะ ไม่ พูด ถึง การ ค้าขาย เป็น อัน ชาติ

การ ที่ ข้าพเจ้า ได้ ตอบ บาดหลวง คาซา ดังนี้ ก็เพราะเหตุว่า
ข้าพเจ้า กับ มองซิเออร์ เดอลาตูแบ ได้ทำ ความ ตกตงกัน ไว้ว่า จะต้อง พูด
อย่าง นี เพื่อ มองซิเออร์ คอนชกันซ์จะได้ รับ ร้อนจัดการ ต่างๆ ให้
เป็นก เรียบร้อย เพราะ มองซิเออร์คอนชกันซ์ต้องการนักที่จะให้บริษัท
ฝรั่งเศส มาตั้ง ในเมืองไทย เพื่อตัวจะได้ เข้า หุ่น ทำ การ ค้า ขาย กับ
บริษัทต่อไป เมื่อมองซิเออร์ คอนชกันซ์ปรารถนาเช่น นี แล้ว จะได้
รับจัดการ ต่างๆ ให้เป็น ที่ พอใจ ของ เรา

ภายหลัง บาดหลวง คาซา ได้มา แนะนำ กับ ข้าพเจ้า ว่า จิตต์
ที่ สุด สำหรับ ให้ มองซิเออร์ คอนชกันซ์ทำหนังสือ สัญญา ให้บริษัทใด

ประโยชน์ มากที่สุดนั้น ก็ควร จะ ตก ลง ต่ อ ง หน้า ใ้ กับ มอ ง ชีเออร์
 คอนชกันซ์เสียก่อน ว่าจะให้ มอ ง ชีเออร์คอนชกันซ์ เข้า หุ้ น กับบริษัท
 เป น จ ำนวน มาก น้อยเท่าไร ใน เวลานั้น ข้าพเจ้าก็ไม่ได้ รับ ร้อง กับ
 บาดหลวง คาซาอย่างไร และ ตั ง ต่ น มา ก็ ไม่ มี ใคร พู ด ถึง เรือง น
 อีกต่อไป จน เรา ได้ ช น มา อยู่ ที่ เม อ ง ตพบุรี แล้ว จึง ได้ เอา เรือง น
 มา พู ด กัน อีก

ข้าพเจ้า กับ มอ ง ชีเออร์เคอตาตูแบได้ ตก ลง กัน ไว้ ว่า ใน เรือง
 ที่ จะ ทำ สัญญา เกี่ยว ด้วย การ ค้ำ ขา ย นั้น ให้ ข้าพเจ้า พู ด จาก กับ มอ ง
 ชีเออร์คอนชกันซ์แต่ผู้เดียว เพราะ มอ ง ชีเออร์เคอตาตูแบ ได้ รู้ ดี ว่า
 มอ ง ชีเออร์คอนชกันซ์กำลัง เอา ใจ ข้าพเจ้าอยู่ เพราะ มอ ง ชีเออร์
 คอนชกันซ์ หวังใจ ว่า คน จะ ได้ รับ ประ โยชน์ ต่าง ๆ จาก บริษัท เป น
 อัน มาก เพราะ ฉะนั้น เมื่อ บาดหลวง คาซา ได้ มา พู ด กับ ข้าพเจ้า ถึง
 เรื่อง ทำ สัญญา การ ค้ำ ขา ย อีก ครัง ๑ ข้าพเจ้า จึง ได้ ตอบ ว่า ถ้า มอ ง
 ชีเออร์คอนชกันซ์จะ ต้อง การ ทำ สัญญา เมื่อใดก็ได้ ไม่ มี ขัด ข้อง อย่าง
 ไร ข้าพเจ้าพร้อม อยู่ ที่ จะ ได้ ป ร ัก ษา หา รือ ทำ สัญญา กับ มอ ง ชีเออร์
 คอนชกันซ์ทุก เมื่อ

ใน วัน นั้น เอง บาด หลวง คาซา ก็ ได้ มา เชื้อ เชิญ ให้ ข้าพเจ้า ไป
 ป ร ัก ษา หา รือ ทำ ความ ตก ลง กับ มอ ง ชีเออร์คอนชกันซ์ เพราะ ฉะนั้น
 ใน เชน วัน นั้น พวก เรา จึง ได้ ไป พร้อม กัน ที่ วัด ชั ง มอ ง ชีเออร์คอนชกันซ์

ได้ให้สร้างขึ้นใหม่ และ มองซิเออร์คอนชตันซ์ได้เลือกเอาวัดเป็น
ที่ประชุม ก็เพราะเหตุว่าเป็น ที่ สงัดเงียบไม่มี ใคร จะมากวน เรา ได้
ใน คราว ประชุม ครั้ง น บาดหลวง ดาซากิ ได้ มา ประชุม ด้วย

มองซิเออร์คอนชตันซ์ได้ตั้งต้นพูดขึ้นว่า มองซิเออร์คอนชตันซ์
มีความประสงค์ยิ่งนักที่จะให้ บริษัท มาตั้งทำการค้าขายในประเทศอินเดีย
เสียโดยเร็ว และ อยากจะ ให้ บริษัท มาตั้ง ใน ประเทศ สยาม นี้ โดย
เฉพาะ ด้วย ซึ่ง เป็นการ ที่ พระ เจ้า กรุง สยาม นาย ของ มอง ซิเออร์
คอนชตันซ์มี พระราชประสงค์ยิ่งนัก การ ที่ บริษัท จะ มา ทำ การ
ค้าขาย ใน เมือง ไทย นั้น มี ช่อง ทาง ที่ บริษัท จะ หา ประโยชน์ ได้ เปน
อัน มาก เพราะ เหตุ ว่า มองซิเออร์คอนชตันซ์ได้ ทำ การ คิด ต่อ กับ
เมืองจีน อยู่ แล้ว และ ภาย หลัง จะ ทำ การ คิด ต่อ กับ เมือง อื่น ๆ ให้
แพร่ กระจาย ออกไป อีก ก็ได้ ถ้า บริษัท ได้ มา ตั้ง ห้างค้าขาย ใน เมือง ไทย
แล้ว นอกจาก ประโยชน์ ที่ บริษัท จะ ได้ จาก การ ค้าขาย นั้น บริษัท
ก็ยัง จะ ได้ มี โอกาส ทำ ให้ อำนาจ ของ บริษัท ช่อตันดาตท น้อย ถอย ลง
ไป ได้ เปน อัน มาก เพราะ ใน เวลานี้ บริษัทช่อตันดาได้ ทำ ให้ ประเทศ
ช่อตันดา ได้ มี อำนาจ ขึ้น มาก แล้ว มองซิเออร์คอนชตันซ์ได้ อธิบาย
ถึง ความ ดำริ ของ มองซิเออร์คอนชตันซ์ ใน เรื่อง การ ค้าขาย นี้ มอง
ซิเออร์คอนชตันซ์จึง ได้ บอก กับ ข้าพเจ้า ว่า มองซิเออร์คอนชตันซ์ได้
ตั้ง สิ้น คำ ซึ่ง มา จาก เมืองจีน ฝาก ไป กับ เรือ เตอพอซ ตั้ง ไป ยัง ประเทศ

ฝรั่งเศษเป็นจำนวนสินค้ามาก สินค้าเหล่านี้ มองซิเออร์ คอนชตันซ์
ได้ฝากไปที่บริษัทฝรั่งเศษ และได้ขอให้บริษัทจัดการจำหน่าย
สินค้าเหล่านี้ให้ด้วย เมื่อขายได้เงินมาก็นำเอาไปฝากให้บริษัทเอา
เงินนั้นเก็บไว้ทำทุน และคิดดอกเบี้ยให้แก่มองซิเออร์ คอนชตันซ์
หรือมีเดนนาก็ขอให้เอาเงินที่ขายสินค้าได้นั้นลงเป็นทุนของมองซิเออร์
คอนชตันซ์เอง และขอให้บริษัทคิดดอกเบี้ยให้มองซิเออร์คอนชตันซ์
ตามแต่บริษัทจะเห็นควรก็ได้

ในขณะนี้ บาด หลวง คาซา ได้พูดขึ้นว่า บาด หลวง คาซา
ได้พูดกับข้าพเจ้าไว้แล้วในเรื่องที่มองซิเออร์ คอนชตันซ์คิดจะเข้าหุ้น
กับบริษัท

ข้าพเจ้าก็รับรองตามที่ บาด หลวงคาซา พูดขึ้นว่าเป็นความจริง
แล้ว ข้าพเจ้าจึงได้พูดกับมองซิเออร์ คอนชตันซ์ว่า ตามการที่ดาร์
จะเข้าหุ้นกับบริษัทนั้น บริษัทก็ยอมรับให้มองซิเออร์ คอนชตันซ์
เข้าหุ้นด้วย มองซิเออร์ คอนชตันซ์จึงขอทำหนังสือสัญญาโดย
เฉพาะในราวมองซิเออร์ คอนชตันซ์และข้าพเจ้าผู้แทนบริษัท แต่
มองซิเออร์คอนชตันซ์ขอให้ข้าพเจ้าทำจดหมายบันทึกให้ฉบับ ๑ บอก
ให้ทราบว่าคุณของบริษัทมีเท่าไร บริษัทได้กำไรหรือขาดทุน
อย่างไร และบริษัทดาร์ จะทำการค้าขายด้วยวิธีใดต่อไป

ข้าพเจ้าก็ได้รับปากว่าจะได้ทำจดหมายบันทึกบอกข้อความ
 ต่างๆ ตามความประสงค์ของ มองซิเออร์คอนชตันซ์ เพราะข้าพเจ้า
 ไม่เห็นเป็นการยากอะไร แต่ในเรื่องที่จะทำสัญญากับมองซิเออร์
 คอนชตันซ์นั้น เป็นเรื่องที่สำคัญยิ่งนัก เพราะเป็นเรื่องที่
 จะต้องทำความตกลงกันให้ดีทีเดียว ว่ามองซิเออร์คอนชตันซ์จะ
 ได้มีส่วนกับบริษัทนับตั้งแต่วันใดเป็นต้นไป เพราะฉะนั้นข้าพเจ้า
 จะต้องใช้เวลาสำหรับไปปรึกษากับมองซิเออร์เดอลาสูแบลเสียก่อน
 ข้าพเจ้าจึงได้พูดกับมองซิเออร์คอนชตันซ์ว่า ข้าพเจ้าเชื่อใจได้
 แน่ถ้าถ้ามองซิเออร์คอนชตันซ์ได้ใช้อำนาจที่มีอยู่ในเมืองไทยสำหรับ
 ช่วยบริษัท และได้เอาความรู้ความชำนาญของมองซิเออร์คอนชตันซ์
 ช่วยให้การค้าขายของบริษัทได้เจริญแล้ว ก็คงจะได้ผลประโยชน์
 คืบต่อไปในภายหน้า แต่ในเวลา^{นี้} ข้าพเจ้ายังหาเห็นว่าบริษัทจะ
 ได้ประโยชน์มาจากทางใด แล้วข้าพเจ้าจึงได้^{ชี้}แจงถึงการค้าขาย
 ที่ควรจะทำให้ได้ในเมือง^{นี้} และข้าพเจ้าได้อธิบายให้มองซิเออร์
 คอนชตันซ์เห็นว่า ข้าพเจ้ารู้ดีได้ชัดทีเดียวว่าการค้าขายในเมืองไทย^{นี้}
^{นี้} ไม่มีอะไรที่จะหาผลประโยชน์ได้มากมายเลย เมื่อข้าพเจ้า
 ได้มีโอกาสเช่น^{นี้}แล้ว ข้าพเจ้าจึงได้^{ชี้}แจงกับมองซิเออร์คอนชตันซ์
 คืบต่อไปว่า การที่บริษัทคิดจะมาตั้งห้างทำการค้าขายในเมืองไทย
 นั้น มิได้หวังแต่ประโยชน์และกำไรอย่างเดียวหา^{มิ}ได้ แต่

พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ทรง พระราชดำริ เห็น ว่า การ ค้า ขาย ของ
 บริษัท เท่ากับ เป็น เครื่องมือ จำหรับ นำความเจริญมาสู่ การ ดำรง
 เพราะพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส มิได้ทรง พระราชดำริ จะหา ผล ประโยชน์
 อย่างใด แต่ทรงมุ่ง อย่าง เดียวแต่ จะให้ การ ดำรง นครีศ์ เติบโต
 แพร่หลาย ออก ไป เท่านั้น จึง ได้ มี พระราชดำริ ตั้ง ให้ บริษัท ออก
 มาตั้ง ห้าง ทำ การ ค้า ขาย ใน ประเทศสยาม ซึ่ง เป็น คำ ตั้ง ที่ บริษัท
 มีความ ยินดี ที่จะ ทำ ตาม ทุก ประการ แต่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส นั้น
 ทรงพระเมตตา กรุณา แก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ของพระองค์ทั่ว ไป และ
 ทรงพระเมตตา แก่บริษัท โดย เฉพาะ เพราะ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ทรง
 อุปถัมภ์บำรุง บริษัทนั้นอยู่ ถ้าทรง เห็น ว่า การ ที่ บริษัท จะ มาตั้ง ห้าง
 ทำการค้ำขาย ใน เมือง ไทย จะ เป็น การ เดือดร้อน และ ขาดทุน แล้ว
 ก็คงจะไม่ทรงยอม ให้บริษัท มาตั้ง ห้าง เป็นแน่ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้า
 จึง จำเป็น ต้อง อธิบาย ให้ มองซิเออร์คอนช็องซ์ เข้าใจ ว่า ถ้าบริษัท
 ไม่ได้ รับ ความ เชื้อ เพื่อ และ ไม่ได้ รับ สิทธิ พิเศษ ต่างๆ ใน เมือง ไทย แล้ว
 ทำอย่าง ไรๆ บริษัท ก็จะไม่มาตั้ง ห้าง ใหญ่ โต ใน เมือง นั้น อีกประการ
 ถึง แม้ ว่า บริษัท ได้ มาตั้ง ห้าง แล้ว ก็ดี แต่ ถ้า การ ที่ ไทย ได้รับ รong
 กองทหาร ฝรั่งเศส และ วิถี ที่ กองทหารฝรั่งเศส ได้ เข้าไป ประจำ รักษา
 บาง กอก เป็น สิ่ง ที่ ไม่ พอ พระทัย พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส แล้ว การ
 ที่ บริษัท ได้ มาตั้ง ห้าง อยู่ แล้ว นั้น ก็จะไม่เป็น ประโยชน์ เท่าไรนัก เหมือนกัน

ใน รวง ที่ ข้าพเจ้า พุช^๕ แจก กับ มอง ชีเออร์ คอนชตันซ์ ยูน^๕ น
 ชาติ หลวง คาชา ได้ พุช^๕ แทรก เข้า มา หลาย ครั้ง และ ข้าพเจ้า ได้ ตั้ง เกต
 เห็น ว่า ชาติ หลวง คาชา ได้ พยายาม จะ ให้ มอง ชีเออร์ คอนชตันซ์ เชื้อ
 ข้าพเจ้า ให้ ได้

ใน การ ที่ ปฤกษา หา รือ ก็นั่ง เรื่อง การ ค่า ขาย ใน คราว นี้ หา
 ได้ ทำ ความ ยุติ ศก สก ประการ ไต ไม่ ข้าพเจ้า จึง ได้รับ ปาก ว่า จะ
 ได้ ตั้ง จด หมาย บันทึก มา ให้ มอง ชีเออร์ คอนชตันซ์ ตาม ที่ ขอ ไว้ แล้ว
 ข้าพเจ้า ก็ ลา กลับ มา ยังกัก รุ่ง ชน ข้าพเจ้า ได้ เขียน จด หมาย บันทึก แล้ว
 แล้ว ได้ ให้ มอง ชีเออร์ เลอ ลา เบต เห็น ชอบ ด้วย แล้ว ข้าพเจ้า จึง
 ได้ ตั้ง จด หมาย บันทึก นั้น ไป ให้ มอง ชีเออร์ คอนชตันซ์

ก่อน น มา เมื่อ ได้ พุช^๕ จาก ปรีกษา หา รือ กับ มอง ชีเออร์ คอนชตันซ์
 ถึง เรื่อง การ ค่า ขาย อีก ครั้ง ๑ จึง ได้ เป็น อัน ตกลง กัน ว่า มอง ชีเออร์
 คอนชตันซ์ จะ ได้ เข้า หุ่น กับ บริษัท เป็น เงิน ๓๐๐,๐๐๐ แฟรง และ มอง ชีเออร์
 คอนชตันซ์ จะ ได้ ก้าว หรือ ขาดทุน กับ บริษัท นับ ตั้งแต่วันที่ ๑ เดือน
 มกราคม ค.ศ. ๑๖๘๘ (พ.ศ. ๒๒๓๐) เป็นต้นไป และได้ ตกลง กัน ต่อ
 ไป ว่า บรรดา สินค้า ทั้ง ปวง ซึ่ง มอง ชีเออร์ คอนชตันซ์ ได้ เตรียม ไว้
 สำหรับ ฝาก เรือ รม ฝรั่งเศส ส่ง ไปยัง ประเทศ ฝรั่งเศส นั้น มอง ชีเออร์
 คอนชตันซ์ ยอม เอา สินค้า เหล่า นั้น ขาย ให้ แก่ บริษัท ครั้ง ๑ เพื่อ ได้ เอา
 เงิน นั้น ทำทุน สำหรับ เข้า หุ่น กับ บริษัท ต่อไป และ ราคา สินค้า ที่ มอง ชีเออร์

คอนชคันซ์จะ ขายให้แก่ บริษัท นั้น ได้ตกลงราคากันตาม มาณซ์ที่
มองซีเออร์เวเรต์ได้ส่งไว้กับ ข้าพเจ้า

การที่ ข้าพเจ้าได้จัดการไปดังนี้ ก็โดยเห็น ว่า ถ้าได้ทำให้
มองซีเออร์คอนชคันซ์ได้รับความสะดวกในการที่จะหาทุนเข้าหุ้นกับ
บริษัทแล้ว ก็คงจะเป็น ประโยชน์ต่อราชการ ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
และเป็น ประโยชน์ต่อ บริษัท เปนอันมาก เพราะข้าพเจ้าเห็น ว่า เมื่อ
มองซีเออร์คอนชคันซ์ได้มีหุ้นส่วน มีทางได้ทางเสีย กับ บริษัทแล้ว
มองซีเออร์คอนชคันซ์คง จะใช้อำนาจของตัว ทำสัญญาการค้าขาย
ให้เป็น ประโยชน์แก่เรามากที่สุดที่จะทำได้ ทั้งมองซีเออร์คอนชคันซ์
คงจะเอาใจใส่คอยตรวจตรา ให้การทั้งปวงได้ดำเนินตามสัญญาอันด้วย

เมื่อได้ทำความตกลงกันเช่นนั้นแล้ว ข้าพเจ้าจึงได้ส่งร่าง
สัญญาการค้าขายให้แก่มองซีเออร์คอนชคันซ์ ซึ่ง เป็น สัญญาที่
ข้าพเจ้ากับมองซีเออร์เดอตาตูแบได้ เห็นชอบพร้อมกันแล้ว ครั้น
ข้าพเจ้าได้ยื่น สัญญาให้แก่มองซีเออร์คอนชคันซ์แล้ว เมื่อได้พบกัน
ในคราวหลังต่อไป ข้าพเจ้าได้สังเกตว่ามองซีเออร์คอนชคันซ์ไม่
ใคร่เต็มใจในข้อที่จะให้บริษัทมีอำนาจทำการค้าขายโดยเปิดเผยไม่มี
ข้อกีดกัน อยางใด ข้าพเจ้าจึงได้อธิบายให้มองซีเออร์คอนชคันซ์
เข้าใจว่า การเปิดโอกาสให้บริษัทได้ทำการค้าขายได้เต็มที่ เป็น
หลักสำคัญสำหรับ ให้บริษัท คงอยู่ได้ และในข้อที่ ให้บริษัทได้

มีอำนาจรับซื้อสินค้าได้ก่อนคนอื่น ซึ่งเป็นข้อที่ตกลงไว้ครั้ง
 เซอวาเลียเดอ โชมองนั้น เป็นข้อสำคัญ สำหรับป้องกันมิให้เจ้าพนักงาน
 คลังของพระเจ้ากรุงสยาม มีโอกาสที่จะข่มเหงรังแกบริษัทได้ และ
 สัญญาฉบับนี้ก็จะได้ใช้กันชั่วกาลนาน เพราะฉะนั้นจำเป็นต้อง
 หาทางป้องกันมิให้เจ้าพนักงาน รบถอนบริษัทได้

มองซิเออร์ คอนชตันซ์ได้ฟังข้าพเจ้าซึ่งแจ้งคดีได้โต้แย้งประการ
 ใด เป็นแต่พูดว่าจำนวนในร่างสัญญานั้นแรงเกินไป จะนำขึ้น
 ถวายพระเจ้ากรุงสยามไม่ได้

ข้าพเจ้าจึงได้ตอบว่า คำพูดและจำนวนนั้นเป็นสิ่งที่จะแก้
 ได้ง่าย แต่ในข้อที่จะยอมให้บริษัทได้ทำการค้าขาย โดยไม่มีข้อ
 กีดขวางอย่างใดนั้น เป็นเรื่องที่สำคัญมาก ถ้าไม่ยอมตามนั้นแล้ว
 เราก็จะไม่ยอมทำสัญญาเหมือนกัน

มองซิเออร์ คอนชตันซ์จึงได้ตอบว่า ร่างสัญญาที่ได้เขียน
 มาแล้ว มองซิเออร์ คอนชตันซ์จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงเอาเองไม่ได้
 เว้นแต่เราจะยอมให้แก้ไขจึงจะได้ เพราะฉะนั้นมองซิเออร์คอนชตันซ์
 จึงขอให้ข้าพเจ้ายอมให้แก้ไขเปลี่ยนแปลงร่างสัญญานั้นได้ และขอให้
 ข้าพเจ้าทำเป็นจดหมายยอมให้ด้วย เมื่อข้าพเจ้าได้ยอมให้แก้ไข
 ร่างสัญญาแล้ว มองซิเออร์ คอนชตันซ์จะให้จดหัวข้อของสัญญามา
 ให้เรา ข้าพเจ้าก็ได้ยอมตามความประสงค์ของมองซิเออร์ คอนชตันซ์

และเมื่อมองซิเออร์คอนชตันซ์ได้จดหัวข้อสัญญามาให้เรา และมองซิเออร์
คอนชตันซ์ได้เซ็นชื่อในหัวข้อเหล่านั้นแล้ว ข้าพเจ้ากับมองซิเออร์
เดอลาตูแบ จึงได้ยอมให้มองซิเออร์คอนชตันซ์แก้ร่างสัญญา ให้
มองซิเออร์คอนชตันซ์จึงได้ลงมือร่างสัญญาขึ้นใหม่อีกฉบับ๑ ใช้ถ้อย
คำและสำนวน ซึ่งเห็นว่าเป็นสำนวนที่สมควรจะถวายพระเจ้ากรุงสยามได้
และได้ขอพระราชทานุญาตให้มองซิเออร์คอนชตันซ์ได้มีอำนาจที่จะ
ทำสัญญากับเราได้ต่อไป หนังสือที่ขอพระราชทานพระราชานุญาต
นั้น ตามความเห็นของเราก็ดูไม่เหมาะสม แต่ก็ไม่เป็นเรื่อง
สำคัญอันใด ขอแต่ให้ได้ทำสัญญาให้บริษัทได้ปฏิบัติต่างๆตาม
ความต้องการของเราเป็นอันแล้วกัน

ในที่นี้จะต้องกล่าวไว้ให้ทราบว่าเป็นธรรมเนียมใน
เมืองไทย ถ้าได้ทำสัญญากันครั้ง๑แล้ว เมื่อจะแก้ไขเปลี่ยนแปลง
อย่างใดเป็นการยากนักหนาทีเดียว ข้อนี้เองทำให้มองซิเออร์
คอนชตันซ์อดอดใจมาก เพราะเหตุว่าหนังสือสัญญาที่ได้ทำไว้
ครั้งเชอวาเตียเดอโซมงฉบับ๑แล้ว ถ้าจะแก้ไขเปลี่ยนแปลง
ใหม่ตามร่างสัญญาของเรา พระเจ้ากรุงสยามก็จะทรงเข้าพระทัย
ว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสไม่พอพระทัยในหนังสือสัญญาที่ได้ทำไว้
ครั้งเชอวาเตียเดอโซมง ซึ่งอาจจะทำให้พระเจ้ากรุงสยามทรง
กริ้วมองซิเออร์คอนชตันซ์ก็ได้ เพราะฉะนั้นมองซิเออร์คอนชตันซ์

จึงได้ทำหนังสือกราบทูล ขอพระราชมารดาฯ ให้มองซิเออร์
คอนชตันซ์ ทำสัญญา กับเราได้ ครั้นพระเจ้ากรุงสยามได้พระราชทาน
พระราชนุญาตแล้ว เราจึงได้ช่วยกันแก้ไขร่างสัญญาเสียใหม่
ซึ่งยอมให้บริษัทได้รับสิทธิต่างๆ ตามความต้องการของเราทุกอย่าง

จริงอยู่ในข้อที่เกี่ยวกับสินค้าอันผิดกฎหมายนั้น เรา
จะคงไม่ระบุชื่อสินค้าอันผิดกฎหมายไม่ได้ เพราะเหตุว่าข้อนี้กิน
ไปถึงพ่อค้าประเทศอื่นเหมือนกัน และไทยไม่ยอมยกเว้นข้อนี้ให้
ผู้ใดเป็นอันขาด กับในข้อที่เกี่ยวกับสินค้าซึ่งเป็นส่วนของพระเจ้ากรุง
สยามนั้น จะแก้ไขให้เป็นอย่างอื่นก็ไม่ได้เหมือนกัน เพราะ
สินค้าเหล่านั้นเป็นสินค้าที่พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงผูกขาดมาตั้งแต่
เดิมแล้ว ดุจเดียวกับสินค้าเกลือในประเทศฝรั่งเศสเหมือนกัน

ในส่วนหนังสือสัญญาเรื่องพริกไทยนั้น มองซิเออร์คอนชตันซ์
ได้ออกกับข้าพเจ้า ว่าหาได้ทำสัญญาเรื่องพริกไทยกับเชอวาเดียบ
เดอโซมองไม่ เป็นแต่ได้ทำสัญญาและเรกติไฟสัญญาที่ได้ทำกับ
มองซิเออร์เดอทานต์เท่านั้น และว่าหนังสือสัญญาฉบับที่ ทำกับ
มองซิเออร์เดอทานต์นั้น เป็นหนังสือสัญญาที่ใช้ได้อยู่แล้ว

ข้าพเจ้าจึงได้ชี้แจงให้มองซิเออร์คอนชตันซ์ฟังว่า ตาม
ข้อความในหนังสือสัญญาฉบับนี้ มีข้อคิดขัดอยู่หลายอย่าง
มองซิเออร์คอนชตันซ์จึงได้ตอบข้าพเจ้าว่า ข้อคิดขัดไม่มีอย่างใด

ที่เห็นว่าผิดกัน^๕ คงจะเป็น ด้วยคนแปล จะแปลความ ไม่ถูก
มองซีเออร์คอนชคันซ์ จึงรับว่าจะแปลสัญญา นั้น ให้ ใหม่ และ
มองซีเออร์คอนชคันซ์ก็ได้บอกว่า ถึงอย่างไร ก็จะต้องแก้สัญญา^๕ นั้น
ไม่ได้เสียแล้ว เพราะสัญญา นั้น เป็นเรื่องที่ได้ตกลงในที่ประชุมแล้ว

ภายหลังมองซีเออร์คอนชคันซ์ ได้เอาคำแปล หนังสือสัญญา
ที่มองซีเออร์คอนชคันซ์ได้แปลขึ้น ใหม่ มาส่งให้ข้าพเจ้า ข้าพเจ้า
ได้ตรวจดูคำแปลใหม่ เห็นว่าเป็นใจความดีกว่าคำแปลฉบับเดิม
ข้าพเจ้าจึงได้ขอให้มองซีเออร์คอนชคันซ์ เติมความลงในหนังสือ
สัญญาคำขาย อีกสองสามข้อ ซึ่งข้าพเจ้ากับมองซีเออร์คอนชคันซ์
เห็นเป็นการจำเป็นสำหรับให้สิทธิต่างๆ ที่ได้ยกให้แก่บริษัท ได้เป็น
การมั่นคง และมองซีเออร์คอนชคันซ์ ก็ได้ยอมเติมข้อความใน
หนังสือสัญญาตามความต้องการของข้าพเจ้า

จะต้องเป็นที่สังเกตไว้ว่า ตามหนังสือสัญญาดำหรับทำการ
ค้าขาย^๕นี้ พระเจ้ากรุงสยามได้พระราชทานเกาะซึ่งอยู่ใกล้กับเมือง
มะริด สำหรับให้บริษัทไปตั้งห้างเกาะ ๑ ตามความที่พระราชทาน
เกาะนี้ให้บริษัทนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าไม่ควรจะยกกันอย่างไร เพราะ
มองซีเออร์คอนชคันซ์ได้แสดงอยู่เสมอว่า เมืองมะริดนั้นหาได้ถวาย
ขาดให้แก่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสไม่ เป็นแต่พระเจ้ากรุงสยามได้ทรง

มอบเมืองมะริด ให้กองทหารของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส พิทักษ์รักษาไว้แทน^๕ เพราะฉะนั้นในเรื่องนี้ข้าพเจ้าจึงระวังนัก มิให้มองซิเออร์คอนชตันซ์มีความสงสัยไปอย่างนั้นได้ มิฉะนั้นการที่มองซิเออร์คอนชตันซ์ได้รับรองไว้ว่า จะได้รับตั้งมองซิเออร์คูบรู อังกับกองทหารไปประจำอยู่ที่เมืองมะริดนั้น อาจจะเป็นการเหลวไปก็ได้

ณวันที่ ๑๒ เดือนธันวาคมเวลาเย็น มองซิเออร์คอนชตันซ์ได้บอกกับข้าพเจ้าว่า พระเจ้ากรุงสยามได้พระราชทานพระราชานุญาตให้ข้าพเจ้าได้กลับไปก่อนแล้ว แต่ก่อนที่ข้าพเจ้าจะได้ออกจากเมืองไทยนั้น พระเจ้ากรุงสยามมีพระราชประสงค์จะให้ข้าพเจ้าเข้าเฝ้าโดยเฉพาะอีกครั้ง^๕ และมองซิเออร์คอนชตันซ์ก็ได้ขออนุญาตขอให้ข้าพเจ้ายอมเฝ้า ข้าพเจ้าได้ปรึกษากับมองซิเออร์เดอตาตูแบเห็นชอบพร้อมกันแล้ว จึงได้ยอมเข้าเฝ้าตามพระราชประสงค์

ในวันเองเวลาเย็นมองซิเออร์เดอตาตูแบได้เอานั่งดี้อมาให้ข้าพเจ้าดูฉบับ^๕ ซึ่งเป็นหนังสือที่มองซิเออร์คอนชตันซ์ได้เขียนมา ข้าพเจ้าได้อ่านแล้วก็เห็นว่า ใจความหนังสือฉบับนั้นเต็มไปด้วยความเหินแสมและใช้ถ้อยคำหยามคายคัดค้านว่าต่างๆ ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าไม่ควรจะตอบหนังสือฉบับนั้นเลย และให้แก้คดีว่าเราจวนจะกลับไปประเทศฝรั่งเศสอยู่แล้ว จึงไม่มีเวลาจะตอบจดหมายฉบับนี้ได้ อีกประการ ๑ ถึงแม้ว่าเราจะตอบจดหมายฉบับ

นี้ ก็คงจะไม่ มี ประโยชน์อะไรเลย เพราะ มองซิเออร์ คอนชตันซ์ ได้ตั้งใจไว้แล้ว ว่าจะได้ปฏิบัติกับเราเหมือน กับที่ ได้ทำมาแต่ชั้นต้น และ การ ดังใดที่ยัง เกือบค้างอยู่ ก็ จะมอบให้บาดหลวงคาซาจักรการ ๕๕ เพราะ บาดหลวงคาซาจะได้ ไปประเทศฝรั่งเศส โดยรับอำนาจไปเต็มที่ อยู่ แล้ว เพราะ ฉะนั้น การ ทั้ง หลาย ก็คง เป็น อัน ค้างอยู่ อย่างนี้ ข้าพเจ้า กับ มองซิเออร์ เดอตาตูแบ จึงได้ ตกลง กันว่า มองซิเออร์ เดอตาตูแบ จะไม่ ยอม เซ็น สัญญา หรือ เซ็น อะไรหมด โดยจะอ้าง เหตุว่า ข้าพเจ้า ไม่ อยู่เดี่ยวแล้ว เว้นแต่ถ้าสิ่งใดเราได้ ประโยชน์ หรือได้ เปียบบ มองซิเออร์ เดอตาตูแบ จึงจะ ยอม เซ็น นอกจากนั้น มองซิเออร์ เดอตาตูแบ ก็ จะ ได้ ร้อง ให้ พระเจ้า กรุง สยาม หาย ประชวร เดียว ก่อน จะได้ เผล่า ทูล ตา แล้ว จะได้ ออกจาก เมืองไทย กลับ ไปประเทศฝรั่งเศส ที่ เดียว

วัน นี้ เรา ได้ ทำ คำ ดัง ถึง มองซิเออร์ เดฟาส ๓ บังคับให้ มองซิเออร์ เดฟาส ส่ง ทหาร บิน ใหญ่ พร้อม ด้วย บิน ใหญ่ และ ตู๊ก แหก กลับไป ยัง ประเทศฝรั่งเศส

ก่อน ที่ ข้าพเจ้า จะ กล่าว ถึง เรื่อง ที่ ข้าพเจ้า ได้ ออกจาก เมืองไทย นั้น จำเป็น จะ ต้อง อธิบาย ถึง เรื่อง กำไร และ วิชิใช้เงิน ซึ่งบริษัท ได้ ทดลอง ไป สำหรับ ทำ ของ ต่างๆ ให้ พระเจ้า กรุง สยาม เดียว ก่อน

ใน เรื่อง นี้ ข้าพเจ้า ได้ พูด กับ มองซิเออร์ คอนชตันซ์ ๕๕ ช้าง

เหตุผลต่างๆ ที่บริษัทได้ทอดทิ้งเงินไป มองซิเออร์คอนชตันซ์ จึงได้ตอบข้าพเจ้าว่า ราชทูตสยามได้รายงานมาว่า บริษัทไม่ยอมทอดทิ้งเงิน ให้สำหรับทำของเหล่านี้ แต่บริษัทรับว่า จะได้เป็น ชูระ ทำ ของ ต่าง ๆ ตาม ที่ พระเจ้า กรุงสยาม จะต้อง พระราช ประสงค์ ราชทูต สยาม จึงได้ทำความ ตก ลง กับ บริษัท ว่า พระ เจ้า กรุง สยาม จะได้ ไปรดชำระ เงิน ค่า ของ เหล่า นี้ ตาม ราคา ที่ ได้ จ่าย ไป และ จะได้ พระราช ทาน ส่วน กี่ ไร ให้แก่ บริษัท คิดเป็น กี่ ไร ๒๕ เปอเซ็นต์ แต่ความจริงใน เรื่อง นี้ บริษัทได้ปฏิเสธ ไม่ ยอม รับรู้ ตาม ที่ ผู้ อำนวย การ ได้ ทำ ความ ตก ลง กับ ราชทูต สยาม เช่น นี้ มาคิจิเคอเซเนเลจึง ได้สั่ง ให้บริษัทส่ง ผู้ อำนวย การ คน อื่น ให้มา ทำ ความ ตก ลง กับ ราชทูต สยาม ถึง เรื่อง วิชา ที่ จะ ชำระ เงิน และ คิด กี่ ไร กัน เสียใหม่ ครั้น บริษัทได้ส่ง ผู้ อำนวย การ มาใหม่ ก็คงเป็น อันตกลง กับราชทูต สยาม เหมือน ครั้ง ก่อน คือว่า จะ คิด กี่ ไร ให้บริษัท ๒๕ เปอเซ็นต์ นอกจาก นั้น ถ้า จะ เกิด การ เสีย หาย ขึ้น อย่าง ใด ก็ ต้อง ตก อยู่ ใน ความ รับ ผิด ชอบ ของ บริษัท ทั้ง ด้

ข้าพเจ้าจึงได้ ตอบ มองซิเออร์ คอนชตันซ์ ว่า ในข้อ ที่ กล่าว ว่า บริษัท ไม่ยอม จ่าย เงิน ให้แก่ ราชทูต สยาม นั้น เป็น สิ่ง ที่ เป็น ไป ไม่ได้ เพราะ บริษัท ได้ จ่าย เงิน ออก ไป แล้ว และ การ ที่ บริษัท รับ เป็น ชูระ ทำ ของ ต่าง ๆ ให้ นั้นก็เพื่อจะเอื้อเฟื้อ แก่ราชทูต สยาม เพราะ

บริษัท เห็นว่า ถ้าไม่ รับ ชูระ แล้ว ทำอย่างไร ราษฎรทุตสยาม ก็คงจะจัดการ ให้สำเร็จ ไม่ได้ แต่ที่ บริษัท ได้รับ ภาระ ไป เช่น นี้ ก็ เพื่อ ประสงค์ จะ ทำการ ให้ เป็น ที่ พอ พระทัย ของ พระเจ้ากรุง สยาม เท่านั้น เพราะ ของ ต่าง ๆ เหล่านี้ ก็ได้ ทำขึ้น โดย ความ เห็นชอบ ของ ราษฎรทุตสยาม และ นาย ช่าง ก็ได้ ประดิษฐ์ ของ เหล่านี้ ไม่ ผิด กับ แบบ ตัว อย่าง เลย บริษัท จึง คิด เห็น ว่า เมื่อ ได้ ทำ ของ เหล่านี้ เป็น การ สำเร็จ สม พระราชประสงค์ ของ พระเจ้ากรุง สยาม แล้ว ก็ คง จะ เป็น การ พอ พระทัย ทุก อย่าง การ ที่ บริษัท ได้ ให้ ทำ ของ ต่าง ๆ เหล่านี้ ก็มี ได้รับ คำสั่ง จาก มาคิจิค เดอเซเน เดเลย และ มอง ซิ เออร์ คอนชตันซ์ เอง ก็ได้ ออก ปาก ชม ว่า ของ ต่าง ๆ ที่ ได้ ทำ ขึ้น เป็น ครั้ง แรก นี้ ได้ ทำ อย่าง ดี ถูก ต้อง ทุก อย่าง จริง อยู่ ได้ มี ของ เสีย หาย ชำรุด ไป หาย อย่าง แต่ ช้อน เป็น ด้วย การ ข้าม น้ำ ข้าม ทะเล อัน เป็น หิน ทาง ไกล เดิน ทาง ช้า วัน มาก จะ โทษ อย่างอื่น ไม่ได้ แต่ ที่ ว่า ราษฎรทุตสยาม ได้ ทำ ความ ตก ตง กับ บริษัท ใน เรื่อง กำไร นั้น เป็น ความ ไม่ จริง เพราะ ใน เรื่องนี้ บริษัท ได้ มอบ ให้ ข้าพเจ้า มา จัดการ ใน เวลา ที่ ข้าพเจ้า ได้ มา ถึง ประเทศ สยาม แล้ว

มอง ซิ เออร์ คอนชตันซ์ จึง ได้ บอก กับ ข้าพเจ้า ว่า ใน เรื่อง กำไร ของ บริษัท นั้น พระเจ้ากรุง สยาม คง จะ ได้ พระราชทาน ให้ เป็น ที่ พอใจ ของ บริษัท มอง ซิ เออร์ คอนชตันซ์ จึง แนะนำ ข้าพเจ้า ว่า อย่า ให้ ข้าพเจ้า ละ อัตรากำไร จะ ดี กว่า ทำอย่างไร ๆ พระเจ้ากรุง สยาม

ก็คงจะ พระราชทานกำไร ให้พองาม

ข้าพเจ้าจึงได้ คอบมองซิเออร์ คอนชตันซ์ ว่า ข้าพเจ้า จะได้ ปฏิบัติ ตาม คำ แนะนำของมองซิเออร์ คอนชตันซ์ ด้วยความเต็มใจ แต่ข้าพเจ้า ต้องขอ ให้มองซิเออร์ คอนชตันซ์ ได้ คิด ถึง ข้อ เสียหาย ที่ อาจ จะ เกิด ขึ้น ได้ มองซิเออร์คอนชตันซ์ ก็ รับ รอง ว่า จะ ได้ คิด ให้ เหมือน กัน

ในเรื่อง นี้นี้ ด้ มา มองซิเออร์ คอนชตันซ์ ได้ นั่ง อยู่ นาน มิ ได้ พุด ถึง อีก เลย ข้าพเจ้าจึง จำ เป็น ต้อง ถาม ขึ้น ว่า มองซิเออร์ คอนชตันซ์ ได้ กราบ ทูล พระ เจ้า กรุง สยาม ใน เรื่อง นี้ แล้ว หรือ ยัง

มองซิเออร์คอนชตันซ์ จึง ได้ คอบ ข้าพเจ้า ว่า มองซิเออร์ คอนชตันซ์ ได้ กราบ ทูล แล้ว พระ เจ้า กรุง สยาม จึง ได้ รับ สั่ง ให้ หาราชทูต สยาม และได้ มี รับ สั่ง ถาม ว่า เหตุใด ราชทูต จึง มิ ได้ ทำ ความ ตก ลง ใจ กับ บริษัท ราชทูต ได้ กราบ ทูล ว่า ได้ ตก ลง กัน ใจ แล้วว่าจะ ได้ คิด ดอก เบย ให้ แก่ บริษัท ๒ เปรอแซนค์ ดัง มี แจง อยู่ ใน รายงาน ของ ราชทูต นั้น แล้ว พระ เจ้า กรุง สยาม จึง ได้ รับ สั่ง ว่า ถ้า ราชทูต ได้ ไป ตก ลง ใจ เช่น นั้น ก็ ต้อง ให้ เปน ไป ตาม นั้น

ข้าพเจ้า จึง ได้ คอบ มองซิเออร์ คอนชตันซ์ ว่า ราชทูต สยาม มิ ได้ ไป ทำ ความ ตก ลง กับ บริษัท อย่างใด เลย

มองซิเออร์คอนชตันซ์ จึง ได้ ให้ คน ไป ตาม ราชทูต มา ราชทูต ได้ พา รายงาน มา ด้วย และได้ ยืนยัน ว่า ราชทูต ได้ ทำ ความ ตก ลง

กับผู้อำนวยการ ซึ่งบริษัทได้จัดให้มา โดยได้รับคำสั่งจากท่าน
มาควิคเคอเซเนเต แล้วราชทูตก็ได้อ่านรายงานตอนที่กล่าวถึงข้อ
ตกลงกับผู้อำนวยการของบริษัทให้ข้าพเจ้าฟัง

ข้าพเจ้าจึงพูดกับมองซีเออร์คอนชตันซ์ว่า ข้าพเจ้าก็มี
หลักฐานที่จะให้เห็นได้ชัดเจนว่า ตามที่ราชทูตได้กล่าวนั้น
เป็นความจริง เพราะบริษัทก็ได้ส่งรายงานมาให้ข้าพเจ้าฉบับ
เหมือนกัน และในรายงานฉบับนั้นก็ได้กล่าวถึงข้อความที่ได้พูดกัน
เมื่อครั้งประชุมกันที่กรุงปารีสในระหว่างราชทูตสยามและผู้แทนของ
บริษัท ข้าพเจ้าจึงได้อ่านรายงานของบริษัทให้มองซีเออร์คอนชตันซ์ฟัง

มองซีเออร์คอนชตันซ์จึงพูดกับข้าพเจ้าว่า เห็นแล้วว่ารายงาน
ของบริษัทมีความอย่างไร แต่พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงกำหนดไว้
แล้วว่าจะได้พระราชทานดอกเบี้ยให้แก่บริษัท๒๕เปอร์เซ็นต์

การที่เปนไปดังนี้ข้าพเจ้านึกเสียใจและไม่พอใจเป็นอันมาก
เพราะไม่ใช่แต่บริษัทได้รับความเสียหายอย่างเดียว แต่พระเจ้า
กรุงสยามได้ทรงเอาความเท็จมาวินิจฉัยซึ่งตรงกันข้ามกับความจริง
และเป็นที่ดูเหมือนพระเจ้ากรุงสยามจะสงสัยในคำพูดของข้าพเจ้าที่
พูดแทนบริษัทนั้นด้วย

มองซีเออร์คอนชตันซ์จึงได้บอกกับข้าพเจ้าว่า มองซีเออร์
คอนชตันซ์ได้ให้คัดความออกจากรายงานของราชทูตสยามหลาย

อย่าง เพราะ ข้อความเหล่านี้ อาจจะทำให้คนเข้าใจผิดอันจะทำความเสียหายให้เกิดแก่บริษัทก็ได้ ยกตัวอย่างเช่น ในรายงานได้กล่าวว่า บริษัทได้ห้ามมิให้พ่อค้าและนายช่างเข้าไปหาราชทูตซึ่งราชทูตได้ให้ไปเรียกมา เพราะบริษัทไม่ต้องการให้ราชทูตทราบราคาค่าของต่างๆ ที่ให้ทำนั้น ดังนั้น เป็นต้น

ข้าพเจ้าจึงได้ตอบมวงซีเออร์คอนชตันซ์ว่า การที่มวงซีเออร์คอนชตันซ์ได้ให้ข้อความเช่นนั้น ออกนั้น บริษัทมีความพอใจอยู่แต่การที่หาว่า บริษัทได้ตั้งห้ามมิให้พ่อค้าและนายช่างเข้าไปหาราชทูตนั้น เป็นความไม่จริงเลย เพราะเหตุว่าบริษัทไม่มีอำนาจที่จะทำเช่นนั้นได้ ถึงแม้ว่าบริษัทคิดอยากจะทำเช่นนั้น ก็จะไม่ได้เป็นอันขาด เพราะไม่มีอำนาจที่จะทำได้ อีกประการ ๑ เจ้าพนักงานของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเป็นคนรับใช้และเป็นคนพิทักษ์รักษาราชทูตและราชทูตก็ได้รับความเอื้อเฟื้อและได้รับความต้อนรับอย่างพิเศษซึ่งไม่เคยมีตัวอย่างในประเทศฝรั่งเศสเลย เพราะฉะนั้น ราชทูตไปก็เห็น ว่าบริษัทคอยกีดกันมิให้พวกพ่อค้าและนายช่างมาหาเช่นนั้นไม่มีมูลอย่างใดและไม่ควรจะคิดเช่นนั้นเลย ที่ราชทูตสยามได้คิดเช่นนั้น กระทำให้ข้าพเจ้าปลาดใจอย่างยิ่ง เพราะข้าพเจ้าเองก็มีพยานหลักฐานที่จะชี้ให้เห็นว่า ตามที่ราชทูตสยามกล่าวนั้นเป็นความไม่จริง โดยเหตุว่าในเวลาที่ข้าพเจ้าได้ไปหาราชทูต

คราวใด ก็ได้พบ ราชทูต อยู่ กับ พวก พ่อค้า และ นาย ช่าง ทุก คราว
จน ที่ สุด บรรดา นาย ช่าง และ คนงาน ที่ มี หน้าที่ ทำ ของ ต่าง ๆ ของ พระเจ้า
กรุง สยาม นั้น ก็ได้ ไปหา ราชทูต สยาม ยัง โฮเต็ล ที่ พัก บ่อย ๆ ทุก ๆ คน
เพื่อ จะ ไป เรียน ทาง ปฏิบัติ จาก ราชทูต และ ที่ บริษัท ได้รับ ชุระไป
จัดทำ ของ ให้นั้น ก็ ประสงค์ อย่าง เดียว แต่ จะ ให้ เป็น การ พอ พระทัย
ของ พระ เจ้ากรุง สยาม และ พอใจ ท่าน ราชทูต สยาม เท่านั้น ข้าพเจ้า
จึง เห็น ว่า การ ที่ บริษัท ได้ ทำ ความ กัน นั้น ได้ กลับ เป็น ความ ร้าย เสีย แล้ว
มองซิเออร์ คอนชคันซ์ ได้ พัง ข้าพเจ้า ช้าง เจง ดง นั้น ก็ ออก จะ
เชื่อ ตาม ที่ ข้าพเจ้า พูด แต่ ถึง ดง นั้น ถ้า ไร ที่ จะ ให้ แก่ บริษัท นั้น ก็ คง
ตก ลง ให้ ๒๕ เปอร์ เซนต์ เท่านั้นเอง มองซิเออร์ คอนชคันซ์ จึง ได้ ให้
เจ้าพนักงาน ไป ชน เงิน มา ไว้ บ้าน ของ ตัว ต่อ หน้า ข้าพเจ้า เพื่อ จะ ได้ ชำระ
เงิน กัน เสีย ให้ เสร็จ แต่ ข้าพเจ้า เห็น ว่า ถ้า จะ รับ เป็น ตัว เงิน มา จะ
ไม่ได้ ประโยชน์ เท่า กับ รับ เป็น สิ้น ค่า อัน เป็น สิ้น ค่า ที่ สมควร จะ นำ ไป
จำหน่าย ที่ ประเทศ ฝรั่งเศส และ ที่ เมือง คอรอมัน เดส ได้ ข้าพเจ้า จึง จัด การ
ว่า ราคา สิ้น ค่า ต่าง ๆ กับ มองซิเออร์ คอนชคันซ์ แต่ มองซิเออร์
คอนชคันซ์ ยัง ก็ ราคา เงิน และ ดอก เบี้ย ไม่ได้ เพราะ เหตุ ว่า มี ภาระ
ได้ แยก ไป หาดาย บาน และ ของ อื่น ๆ ก็ ได้ เสีย หาย หมด เป็น อัน มาก
ซึ่ง จะ ทำ บัญชี ราย ทะเบียน ภาย ใน เวลา ๕ เดือน ไม่ได้ ข้าพเจ้า จึง

ได้มอบหน้าที่ให้มองซีเออร์เวเรต์เป็นผู้ทำบัญชีรายละเอียดคนต่อไป
และข้าพเจ้าเชื่อว่ามองซีเออร์เวเรต์คงจะได้ทำบัญชีส่งไปให้บริษัท
ภายใน ๒๕ วัน สินค้าต่างๆ ได้บรรจุทุกส่งเรือเปเรซิเคนส่งไปยังฝั่งคอ
รอมันเดสหลายอย่างแล้ว และในสินค้าเหล่านี้ล้วนแต่มีกำไร ๒๕
เปอร์เซ็นต์ทุกอย่าง

ณ วันที่ ๓๓ เดือนธันวาคม ข้าพเจ้าได้ไปเฝ้าพระเจ้ากรุงสยาม
ตามที่นัดกันไว้แล้ว ราชทูตที่ ๑ ผู้ที่เคยไปเจริญทางพระราช
ไมตรีในประเทศฝรั่งเศส กับขุนนางข้าราชการอีกหลายนายได้
เป็นผู้พาข้าพเจ้าไปยังที่เฝ้า และระเบียบที่เข้าเฝ้าในคราวนี้ ก็
ได้มีเช่นเดียวกับเมื่อครั้งข้าพเจ้ากับมองซีเออร์เดอตาตแบได้เข้าเฝ้า
โดยฉะเพาะในคราวก่อน

พระเจ้ากรุงสยามได้รับสั่งว่า ทรงมีความเลื่อมพระทัยที่
ระตูเดินเรือได้บังคับให้ข้าพเจ้าต้องรีบร้อนกลับไปจากราชสำนัก
สยามเช่นนี้ แล้วจึงรับสั่งถามว่า การที่ได้ทรงพระกรุณาผ่อนผัน
ให้บริษัทได้มาตั้งห้างในพระราชอาณาจักรสยามนั้น เป็นการที่
ข้าพเจ้าพอใจหรือไม่

ข้าพเจ้าได้กราบทูลขอบพระเดชพระคุณที่ได้ทรงพระเมตตา
แก่บริษัท แล้วข้าพเจ้าจึงได้กราบทูลต่อไปว่า เมื่อข้าพเจ้าได้
กลับไปถึงประเทศฝรั่งเศสแล้ว ข้าพเจ้าจะได้กราบทูลให้พระเจ้ากรุง

ฝรั่งเสด็จทรงทราบใน การ ที่ พระเจ้ากรุง สยาม ทรงตั้ง พระไทยดี ต่อ บริษัท

พระเจ้ากรุง สยาม จึง ได้ รับ ตั้ง ถาม ข้าพเจ้าว่า มองซิเออร์
เดตานด์ บุโร จะ ได้ อยู่ ใน ประเทศสยาม ต่อ ไปหรือ อย่างไร

ข้าพเจ้าจึง ได้ กราบ ทูล ว่า บริษัทได้ กระไว้ แล้วว่าจะให้มอง
ซิเออร์เดตานด์ ไป ประจำ อยู่ ที่ เมือง เบง กอล ต่อไป

ข้าพเจ้า ได้สังเกตเห็น ว่า พระ เจ้า กรุง สยาม ไปรด ปราน มองซิ
เออร์เดตานด์ อยู่ บ้าง และ คง จะ พอ พระทัย ให้มองซิเออร์เดตานด์
ได้ ประจำ อยู่ ที่ กรุงศรีอยุธยา แทน มองซิเออร์ เวกต์

แล้วพระเจ้ากรุง สยามจึงได้รับ ตั้งว่าอยาก จะ ทรง เห็น บุตร ชาย
ของ ข้าพเจ้า ในทันที นั้นบุตร ชาย ข้าพเจ้าก็ถูกชน ถวายคำนับ พระ
เจ้ากรุง สยาม จึง ได้รับ ตั้ง ว่า ทรง ยิน ดี ที่ บุตร ชาย ของ ข้าพเจ้าได้
เล่าเรียน อยู่ กับ พวก บาท หลวง เชชวิต แล้วจึง ได้ พระราชทาน
สายสร้อยทองคำ ให้ บุตร ชาย ข้าพเจ้า สาย ๑ พระเจ้ากรุง สยาม ได้
รับ ตั้ง ขอให้ข้าพเจ้าไป กราบ ทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเสส์ ถึง พระราชไมตรี
ของ พระองค์ และ ทรง หวัง พระทัย ว่า พระราชไมตรี นั้น จะ ได้ มี คดี ต่อ
สืบ เนื่อง กัน ชั่ว กาลนาน

เมื่อ รับ ตั้ง แล้ว แล้วพระเจ้ากรุงสยามก็เสด็จขึ้น แต่ข้าพเจ้า
เห็นว่า การ เสด็จ ขึ้น ครอง นั้น ดู ออกจะ รับผิดชอบ อยู่สัก หน่อย แต่มอง
ซิเออร์คอนชตันซ์ ได้ อธิบาย ให้ ข้าพเจ้า ฟัง ว่า การ ที่ต้อง รับ เสด็จ

จนเช่นนั้น ก็เพราะเหตุที่ยังทรงพระประชวรอยู่ มิฉะนั้นก็คงจะโปรดให้ข้าพเจ้าได้เฝ้าอยู่นานกว่านี้

เมื่อข้าพเจ้าได้ออกจากที่เฝ้าแล้วก็ได้เคยไปรับประทานอาหารที่บ้านมองซิเออร์คอนชตันซ์ แล้วจึงได้เซ็นหนังสือสัญญาพิเศษในเรื่องที่มองซิเออร์คอนชตันซ์จะเข้าหุ้นกับบริษัทนั้นด้วย มองซิเออร์คอนชตันซ์ได้สัญญา กับข้าพเจ้าว่าจะได้ทำจดหมายบันทึกแสดงถึงการค้าขายว่าจะควรทำการค้าขายในเมืองไทยด้วยวิธีใด และจะได้ส่งจดหมายบันทึกนั้นฝากไปกับเรือรบฝรั่งเศส อันที่จริงจดหมายบันทึกอันนั้น มองซิเออร์คอนชตันซ์ได้รับปากจะทำให้ข้าพเจ้ามาช้านานแล้ว แต่รับว่าจะได้ส่งให้ข้าพเจ้าก่อนข้าพเจ้าจะกลับจากเมืองไทย แต่มองซิเออร์คอนชตันซ์มิได้มีเวลาว่างเลย จึงยังหาได้ทำให้ข้าพเจ้าไม่

ในเวลานั้นเวลาบ่ายประมาณ ๓ โมง ข้าพเจ้าได้ตามองซิเออร์เดอลาตูแบ ซึ่งจำเป็นต้องไปด้วยความสำคัญแล้ว ข้าพเจ้าจึงได้ตามออกจากบ้านที่พัก บรรดานายทหารฝรั่งเศสทั้งหลายทั้งนายทหารบกและนายทหารเรือซึ่งอยู่ที่เมืองตปบุรี ได้มาพร้อมกันอยู่ที่บ้านเพื่อกอยส่งข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจึงได้เดินไปส่งเรือต่อไป เมื่อข้าพเจ้าเดินผ่านบ้านมองซิเออร์คอนชตันซ์ๆ ก็ออกมาต้อนรับแล้วได้เดินไปส่งข้าพเจ้าจนถึงเรือซึ่งเจ้าพนักงานได้เตรียมไว้พร้อม

แล้ว มองซิเออร์ เดฟาส กับ พวก บาดหลวง เยซุอิต ทั้ง คณะ ก็ได้ ไปสั่ง
ข้าพเจ้า ถึง เรือ ด้วย เมื่อ ข้าพเจ้า ได้ ตา ท่าน ผู้ มาสั่ง ทุกคน แล้ว
ข้าพเจ้า จึง ได้ ลง เรือ และ มองซิเออร์ คอนซันซ กับ ท่าน ผู้ มาสั่ง
ได้ ยืน อยู่ ที่ คง จน เรือ ได้ ออก ไปไกลแล้ว จึง ได้ ต่าง คน ต่าง กลับ ไป

เวลา গতจาก กัน ประมาณ ๕ ชั่วโมง (๑๑ ต.ท.) ข้าพเจ้า ได้ มา ถึง กรุง
ศรีอยุธยา รุ่ง ชน ข้าพเจ้า ได้ พัก อยู่ ที่ กรุงศรีอยุธยา ตลอด วัน เพื่อ
จะได้ ทำ ชุระ ต่างๆ และ ทำ คำ สั่ง มอบ ไว้ กับ มองซิเออร์ เวก์ และ เจ้าพนักงาน
อื่นๆ ของ บริษัท เสีย ให้ แล้ว แต่ ข้าพเจ้า ได้ ไป ตา ท่าน สังฆราช
เคอเมเตโตโปติส และ ท่าน สังฆราช เคอ โรชาต์ ที่ กรุงศรีอยุธยา แต่ ใน
ร าว เวลา ที่ กำลัง เดิน ไป บ้านท่าน สังฆราช นั้น ได้ พบ กับ ท่าน สังฆราช
ทั้ง สอง เดิน ถอน ทาง มา เพื่อ จะ พา พวก มิชัน นารี ทั้ง ปวง มา เยี่ยม
เยือน ข้าพเจ้า

ใน ครัง นั้น ข้าพเจ้า ได้ เห็น คำ สั่ง กำหนด อดตรา เงิน เดือน ของ พดทหาร
ซึ่ง ข้าพเจ้า ได้ กระ อดตรา ให้ เป็น เบย เอยง วัน ละ ๔ แฟรง ถ้า จะ ดู
เงิน ๗ แล้ว อดตรา เบย เอยง วัน ละ ๔ แฟรง นั้น ดู จะ แรง มาก แต่ ข้าพเจ้า
จะ กระ ให้ น้อย กว่า นั้น ไม่ได้ เพราะ ระเบียบ อาหาร ใน เมือง นั้น แรง มาก และ
ถึง ให้ วัน ละ ๔ แฟรง ก็ เกือบ จะ ไม่ พอ เสีย เข้า ไป พวก ปอดุ เกิด ที่
ประจำ อยู่ ที่ บาง กอก นั้น ได้รับ พระราชทาน เบย เอยง จาก พระเจ้า
กรุงสยาม ถึง วัน ละ ๑๐ แฟรง ภายหลัง จึง ค่อย จัด การ ให้ กอง ทหาร ได้

๔๖
ข้อระเบียบอาหารให้ถูกกว่านี้ก็ได้ ตามบัญญัติที่ใดทำมานั้นท่าน
มาก็คือเคยเซเนเต คงจะเห็นได้ว่าเป็นการจำเป็นที่จะให้เบียดเบียนแก่
พสกนิกรน้อยกว่านี้ไม่ได้

ณวันที่๑๕เดือนธันวาคม เวลาเที่ยงข้าพเจ้าได้ออกรับจาก
กรุงศรีอยุธยาต้องลงไปบางกอก และได้ไปถึงบางกอกในราว
๒ยาม (เที่ยงคืน) มองซิเออร์เดอเวเดอซาสผู้บังคับการกองทหาร
ในเวลาที่มองซิเออร์เดฟาซไม่อยู่นั้น ได้มาคอยรับข้าพเจ้าอยู่ที่
สะพานท่าน้ำ แล้วเจ้าพนักงานได้พาข้าพเจ้าไปยังที่พักซึ่งได้จัด
เตรียมไว้ให้ข้าพเจ้าพัก ในราวที่เดินทางจากท่าน้ำไปยังที่
พักนั้น ได้มีกองทหารถืออาวุธเรียงแถวรายอยู่ทั้งสองข้างทาง
และทหารก็ได้คุกกลงด้วย ในสถานบ้านที่พักนั้นมีกองทหารเกียรติยศ
๕๐ คน มีนายร้อยเอก ๑ นายร้อยโท ๑ และมีนายร้อยตรี ๑ คน
ในราวที่เดินทางตั้งแต่ประตูเมืองจนถึงที่พักซึ่งเป็นหนทางประมาณ
๑๐๐ ก้าวนั้น มีปืนใหญ่ก็ได้ยิงสลุดตลอดทาง เมื่อข้าพเจ้าได้
ออกมารับพวกนายทหารฝรั่งและขุนนางข้าราชการซึ่งประจำอยู่ใน
เมืองบางกอกเสร็จแล้ว ข้าพเจ้าก็ได้เสด็จเข้านอน ในราวที่
ข้าพเจ้าเดินทางจากกรุงศรีอยุธยามาบางกอกนั้น ได้มีเรือคอยแฉก
ล้อมอยู่เป็นอันมาก และบรรดาเจ้าเมืองต่างๆที่ผ่านมามีตามทาง
ก็คอยมาตั้งจนหมดเขตต์ของตัวทุกแห่ง

ณวันที่ ๑๖ เดือน ธันวาคม ข้าพเจ้าได้พักอยู่ที่บางกอกตลอดวัน เพื่อทำธุระต่างๆ ค้างเสียให้เสร็จ และเพื่อจะได้เตรียมตัวกลับไป ประเทศฝรั่งเศสด้วย เมื่อ ข้าพเจ้าพัก อยู่ ที่บาง กอกนั้น มองซิเออร์ เดอ โวครูร์ก็ได้มาหาเพื่อมา ทำความ ตกตงถึง เรื่อง จะถอนเรือ ตานอมันต์ ซึ่งมองซิเออร์ เดอ คุรเซิล เป็นผู้บังคับนั้น ข้าพเจ้ากับ มองซิเออร์ เดอ โวครูร์ จึง ได้ ตก ตง พร้อม กัน ว่า ตาม คำสั่งของ พระ เจ้ากรุง ฝรั่งเศส นั้น เรือ ตาน จะ ต้อง ไป ยัง เมือง ปอนต์เซร्रे โดยเร็ว แล้วจึง ให้ออกจาก เมือง ปอนต์เซร्रे ไป ยัง แม่น้ำ เมืองเบงคอต เพื่อไป บรรทุก สินค้าสำหรับบริษัท แล้วจึงให้กลับไปยัง ประเทศฝรั่งเศส

ข้าพเจ้าได้ ไป ดูการ ฝึกหัด ทหาร ฝรั่งเศส และได้สังเกตเห็นว่า กองทหาร ฝรั่งเศส ได้ ฝึก ทำทาง ดีมาก ดูมองซิเออร์เดอแวเดอชาต จะ เอาใจใส่ ใน การ ฝึก ทหาร นี เป็น อัน มาก

รายงานระยะเดินทาง

ราวบางกอกและฝรั่งเศส

ณวันที่ ๑๗ เดือน ธันวาคม เวลา เช้า ข้าพเจ้าได้ ตงเรือ พร้อม ด้วยบาด หลวง เดส์ปาน ยกบาด หลวง เยซุวิต ซึ่ง จะ ต้อง ไป ประจำ อยู่ ที่ เมือง มะริด ออกพระ วิสุตร์ สุนทร ก็ได้ ตง เรือ เหมือนกัน เพราะ ท่านผู้นั้น จะ ไป ส่ง ข้าพเจ้า จน ถึง เมือง มะริด และมี หน้าที่ จะ ไป กับ มองซิเออร์ เดอเบรซ์เอนยีนเนย์ ของ พระเจ้า กรุง ฝรั่งเศส เพื่อไป ทำ

แผนท เกาะ ซึ่ง พระเจ้ากรุง สยาม ได้ พระราชทานให้แก่บริษัท

ในวัน^๕ ได้เดินทาง ตลอดวัน และได้มีเรือพวกเจ้าเมืองซึ่ง
ข้าพเจ้าได้ผ่าน ไปนั้น ได้ออกมาต้อนรับ และ คอยกำกับ ไปหลายลำ
ใน กลางทาง รวง บางกอกและ ท่าจีน นั้น ข้าพเจ้าได้ พบกับ เจ้าเมือง
เมืองใหญ่ ซึ่ง เรียกกันว่า เมือง ราชบุรี ได้มีเรืออื่นๆ อีกเป็น อันมาก
ได้ตามเรือ เจ้าเมือง ราชบุรี มาด้วย เมื่อเจ้าเมือง ราชบุรี ได้ มาต้อนรับ
รับข้าพเจ้าเสร็จแล้ว จึง ได้ออกเรือ นำหน้าเรือข้าพเจ้า และบรรดา
พวกเรือเมือง ราชบุรี ก็ตามเรือเจ้าเมือง ไป ด้วยกัน ทั้งหมด ใน ขณะ
นั้นเจ้าเมือง บางกอกได้ มาตามข้าพเจ้าเพื่อ กลับไป บางกอก เพราะ หมด
เขตต์ของตัวแล้ว

จะต้อง กล่าว ให้ทราบไว้ ในที่นี้ว่า ตามเมืองหรือตำบล
ทุกๆเมือง มีขุนนางคน ๑ เป็น ผู้ที่ชำระ คดีดิน ธรรมดา คดีของ ราษฎร
พลเมืองทั้ง ปวง และขุนนางคน นั้นเองเป็นผู้ คอยรับ คำสั่ง จาก ราช
สำนัก สำหรับ มาจัดการ ทั้งปวงทั่วไป ถ้าเมืองใด มีบ่อน หรือ มีกอง
ทหาร ประจำอยู่ ขุนนาง คนนั้น หาได้ ว่ากล่าว บังคับบัญชา กองทหาร ไม่
แต่ต้องมี นายทหาร อีกคน ๑ สำหรับ บังคับบัญชา กองทหาร เป็น ส่วน ๑
ต่างหาก และกอง ทหาร เหล่านี้ โดยมากก็มักจะเป็น คน ต่าง ชาติ
ต่าง ภาษาทั้งนั้น

เมื่อข้าพเจ้าได้ เดินทางจากบางกอก มาได้ ประมาณ ๔ หรือ ๕

ไมล์ ข้าพเจ้าได้พบ กับ กระตาด^๕ เรือ^๕ ๒๕ คน ซึ่งข้าพเจ้าได้เรียกมาจาก
เมืองมรริค และเป็นกระตาด^๕ ที่ประจำอยู่^๕ ในเรือเปรีซิเคน การที่
ข้าพเจ้าได้เรียก พวกกระตาด^๕ มา^๕ นั้น ก็เพื่อให้มาช่วยก่้าง^๕ ของเรือ
รบฝรั่งเศส และช่วย ก่้าง^๕ เรือโครมาแต่โดยฉะเพาะ เพราะถ้าไม่เรียก
กระตาด^๕ พวกนี้มาช่วยแล้ว เรือ^๕ ตำน^๕ ก็จะถูกขับไป ประเทศฝรั่งเศสไม่
ได้ เพราะกระตาด^๕ ประจำเรือ^๕ ตำน^๕ ได้ล้มตายไปเสียหลายคน

แม่น้ำ ในตอนนั้นแคบเข้า^๕ ทุกที่^๕ เกือบจะเป็น คลองเล็ก ๆ อยู่^๕ แล้ว
หาก^๕ คน^๕ มาก จึงต้องใช้^๕ กระบือ^๕ สำหรับ^๕ ตากเรือ^๕ ไป ตามเตนจนกว่าจะ
ไปถึง^๕ หน้า^๕ ตึก และ กระบือ^๕ เหล่า^๕ นั้นก็ได้^๕ วางไว้เป็น^๕ ระยะ^๕ ๕ คตอดทาง
ซึ่ง^๕ เป็น^๕ ระยะ^๕ ยาวอยู่^๕ ใน^๕ ราว^๕ ๒ หรือ^๕ ๓ ไมล์ เมื่อ^๕ พ้น^๕ ที่^๕ คน^๕ ไป^๕ ถึง^๕ หน้า^๕
ตึกแล้ว ก็ได้^๕ เดินทาง^๕ ไป^๕ ถึง^๕ ทำ^๕ จัน^๕ อย่าง^๕ สะดวก และได้^๕ ไป^๕ ถึง^๕ ทำ^๕
จัน^๕ ใน^๕ ราว^๕ มาย^๕ ๕ โมง ใน^๕ ระยะ^๕ นี้ได้^๕ เดินทาง^๕ ผ่าน^๕ แม่น้ำ^๕ หลาย^๕ แม่น้ำ^๕
ซึ่ง^๕ มี^๕ คลอง^๕ ซุก^๕ เป็น^๕ คลอง^๕ ตรง^๕ ๕ คติ^๕ คือ^๕ ถึง^๕ กัน^๕ หมด

เมือง^๕ ทำ^๕ จัน^๕ นี้เป็น^๕ เมือง^๕ ใหญ่^๕ ไกล^๕ จาก^๕ บาง^๕ กอก^๕ หนทาง^๕ ประมาณ
๘ ไมล์ และเป็น^๕ เมือง^๕ ที่^๕ ขน^๕ กับ^๕ เมือง^๕ ราชบุรี^๕ ตั้ง^๕ อยู่^๕ ริม^๕ ตำน^๕ ซึ่ง^๕ เป็น^๕
แม่น้ำ^๕ ทาง^๕ มา^๕ มาก แม่น้ำ^๕ น^๕ ตก^๕ เรือ^๕ ขนาด^๕ มี^๕ ราง^๕ เพียง^๕ ๓๐๐ คัน^๕ ขน^๕
ต้อง^๕ ได้^๕ สะดวก และใน^๕ เวลา^๕ ที่^๕ ข้าพเจ้า^๕ ได้^๕ ไป^๕ ถึง^๕ ทำ^๕ จัน^๕ นั้น ก็มี^๕ เรือ^๕
สำ^๕ ภา^๕ จัน^๕ ขนาด^๕ ๑๐๐ คัน และเรือ^๕ แหก^๕ มะ^๕ ตาย^๕ จอด^๕ อยู่^๕ ใน^๕ แม่น้ำ^๕ หลาย^๕ ต่ำ

เจ้าพนักงานได้จัดให้ข้าพเจ้าชนพุกบนเรือนซึ่งได้ปลูกขึ้นโดย
 ณะเพาะสำหรับรับข้าพเจ้า และบนเรือนนั้นก็มียกเครื่องเรือนตามธรรมเนียม
 ที่เมืองนี้มีบ่อนเล็กๆอยู่ ๑ บ่อ ก่อด้วยอิฐ และกำแพงบ่อนนั้นตั้งอยู่
 ในราว ๓๐ ฟุต แต่ห้ามคนหรือช้างคนขี่เข้าไป มีแต่หอรบซึ่งมีบันได
 เด็กและคนบนทองเหลืองด้วย เมื่อข้าพเจ้ามาถึงบนเรือนนั้นก็
 ยืนรับข้าพเจ้า ในที่นั้นหน้าสำหรับรับประธานเป็นหน้ามาก

ณวันที่ ๑๘ เดือนธันวาคม ข้าพเจ้าได้ออกจากท่าจีนเพื่อไปแม่
 กตอง ตามทางขวางท่าจีนและแม่กตองนั้นบางแห่งซึ่งหน้าคนต้อง
 ใช้กระบือลากเรือเหมือนวันก่อน แต่ตอนที่ตนวันนั้นยาวกว่าวัน
 นั้นและลากลำบากกว่าวันนั้นมาก เวลาเย็นข้าพเจ้าได้ไปถึงแม่
 กตองซึ่งไกลจากท่าจีนระยะทางประมาณ ๑๐ ไมล์ครึ่ง เมืองแม่กตอง
 นั้นเป็นเมืองที่ใหญ่กว่าท่าจีน และตั้งอยู่ริมแม่น้ำซึ่งเรียกกันว่า
 แม่น้ำแม่กตอง และอยู่ห่างกับทะเลหนทางประมาณ ๑ ไมล์ น้ำรับ
 ประธานในเมืองนี้เป็นน้ำที่ เมืองแม่กตองนั้นห้ามกำแพงเมืองไม่
 แต่มีบ่อนเล็กๆสี่เหลี่ยมอยู่ ๑ บ่อ บนบ่อนนั้นมียกหอรบอยู่ ๔ แห่ง
 แต่เป็นหอรบเล็กมากก่อกด้วยอิฐ ก่อห้ามไม่ แต่น้ำท่วมอยู่รอบ
 บ่อ กำแพงหรือรั้วในระหว่างหอรบนั้น ทำด้วยเสาใหญ่ๆปักลง
 ในดินและมีเครื่อขวางถึงกันเป็นระยะๆ

เมื่อข้าพเจ้าได้มาถึงแม่กตองแล้ว รุ่งขึ้นวันที่ ๑๙ เดือน

ชนวาคม ข้าพเจ้า ก็ได้เปลี่ยน เรือ เรือที่เปลี่ยน ใหม่ นี เป็น เรือ แจว
 ีอาด และ กว้าง ขวาง พอ ใ้ ได้ และ เจ้าพนักงาน ก็ได้เตรียม เรือ แจว
 และ เรือ อีก ชนิด ๑ ซึ่ง เรียก กัน ว่า มูรู (miroux) อีก หลาย ลำ สำหรับ
 ใ้ คน ของ ข้าพเจ้านั่งไป และ สำหรับ บรรทุก ของๆ ข้าพเจ้า ด้วย ผู้ว่า
 ราชการ เมือง ราชบุรี ได้ ไป ส่ง ข้าพเจ้า จน ถึง ปาก น้ำ เมื่อ ถึง ปาก น้ำ
 แล้ว ผู้ว่าราชการ เมือง ราชบุรี ก็ ลา ข้าพเจ้า กลับ ไป ส่วน ผู้ว่าราชการ
 เมือง แม่กลอง พร้อม ด้วย ข้าราชการ และ บ่าวไพร่ ได้ เอา เรือ เตียบ ทะเต
 มาตาม ชายฝั่ง จึง ได้ มา สัมทบ กับ ข้าพเจ้า ที่ ปาก น้ำ เมือง เพ็ชรบุรี
 ซึ่ง เป็น หนทาง ไกล ประมาณ ๔ ไมล์ ใน ที่นั้ ทะเต เป็น ลำ ใหญ่ กว้าง
 ประมาณ ๔ ไมล์ และ แม่น้ำ แม่กลอง ซึ่ง ไหล จาก ทิศ เหนือ มา ทิศ ใต้
 นั้น ก็ มา ตก ทะเต ใน ที่นั้ แม่น้ำ เพ็ชรบุรี ก็ ไหล มา ตก ใน ที่นั้ เหมือน
 กัน แต่ แม่น้ำ นั้ ไหล จาก ทิศ ใต้ ไป ทิศ เหนือ

เมื่อ ข้าพเจ้า ได้ มา ถึง กดาง ลำน้ำ ก็ได้ เห็น ปลาย เสา กระโดง เรือ
 รมฝรั่ง เสา ซึ่ง จอด อยู่ ตรง ปาก น้ำ เจ้าพระยา และ ไกล จาก ลำน้ำ
 ประมาณ ๖ หรือ ๗ ไมล์ เรือ รมฝรั่ง เสา เหล่า นั้ จอด อยู่ ทาง ทิศ ตะวัน ออก
 ครั้น เรือ ข้าพเจ้า ได้ เข้า ใน ลำน้ำ เพ็ชรบุรี แล้ว ก็ได้ พบ ผู้ว่าราชการ
 เมือง เพ็ชรบุรี ซึ่ง มา คอย รับ ข้าพเจ้า อยู่ ผู้ว่าราชการ เมือง เพ็ชร
 บุรี คน นั้ เป็น คน ชาต แหก เคอริก เกิด ที่ เมือง บรูไฮซ์ และ เมื่อ ครั้ง เซอ
 วา เตีย เดอ โชมอง ได้ มา ที่ เมือง ไทย นั้น แหก คน นั้ ยัง เป็น ผู้ว่าราชการ

เมือง บางกอก อยู่ เมื่อผู้ว่าราชการ เมืองเพชรบุรี มารับข้าพเจ้านั้น
มีข้าราชการ และผู้คน ตาม มาด้วย เป็น อัน มาก แต่ผู้ว่าราชการ
เมือง ไต๋หนิง เรือ ออก นำหน้า เรือ พวกเรา และได้ ให้ โย่ง เรือ พวกเรา
๓ ลำ ขึ้น ไป จน ถึง เมือง เพชรบุรี ซึ่ง อยู่ ห่าง จาก ปากน้ำ ประมาณ
๘ ไมล์ ใน แถว ปากน้ำ เพชรบุรี นั้น เป็น ที่ เป่า เป็ด ยอ ไม่มี ผู้คน อยู่ เลย
แต่เมื่อ ไต๋หนิง ขึ้น ไป ตาม ลำ แม่น้ำ ไต๋ตัก ๒ ไมล์ ภูมิ ประเทศ คุด ชน
ทั้ง สอง ข้าง แม่น้ำ เป็น ท่ง นา ซึ่ง ราษฎร พลเมือง มา ทำนา หว่าน เพาะ
ข้าว บาง แห่ง ก็ เป็น ท่ง ซึ่ง เค็ม ไป ด้วย โคนกระบือ ซึ่ง เจ้า ของ พา
มา เติง

เมื่อ จวน จะ ถึง เมือง เพชรบุรี ผู้ว่าราชการ เมือง ไต๋หนิง ออก นำ
ไป ก่อน พอ ข้าพเจ้า ขึ้น จาก เรือ ผู้ว่าราชการ เมือง เพชรบุรี ก็ คอย
รับ อยู่ ที่ สะพาน นา แล้ว บน ซึ่ง คง อยู่ รวม ค้าง ตรง กับ ประตู เมือง ที่ ไต๋หนิง
สถิต รับ ข้าพเจ้า ผู้ว่าราชการ เมือง เพชรบุรี จึง ได้ นำ ข้าพเจ้า ไป พัก
ที่ เรือน หอง ๑ ซึ่ง ไต๋หนิง เตรียม ไว้ แล้ว แล้ว เรือน หอง นั้น ก็มี รูปทรง
และ เครื่อง เรือน คล้าย กับ เรือน อื่นๆ ที่ ข้าพเจ้า ได้ พัก มา แล้ว หน
ทาง จาก แม่น้ำ ต้อง มา เพชรบุรี เป็น ระยะ ทาง ประมาณ ๑๒ ไมล์

เมือง เพชรบุรี นั้น เป็น เมือง ขนาดใหญ่ ใน ประเทศ สยาม และ
เดิมๆ มา พระเจ้าแผ่นดิน สยาม ก็ เคย มา ประทับ อยู่ ใน เมือง นั้น เสมอๆ
เมือง นั้น มี กำแพง ก่อ ด้วย อิฐ ต่อม รอบ และมี หอรบ หาดาย แห่ง แต่

กำแพงนั้นชำรุดหักพังลงมากแล้ว ยังเหลือดีอยู่ แต่แถบเดียวเท่านั้น
บ้านเรือนในเมืองนี้ไม่คงงามเลย เพราะเป็นเรือนปลูกด้วยไม้ไผ่
ทั้งสิ้น สิ่งทั้งสามก็มีแต่วัดวาอารามเท่านั้น และวัดในเมือง
ก็มีเป็นอันมาก แต่วัดซึ่งอยู่ใกล้กับท่านานี้ เป็นวัดทางมณฑลของ
อร่ามไปหมด

เวตาเย็น ผู้ว่าราชการเมืองได้มาหา อ้นวอนขอให้ข้าพเจ้า
เลื่อนกำหนดที่จะออกเดินทางให้ช้าไปอีกสักวัน ๑ เพราะเกวียน
และคนหาบหามซึ่งได้เรียกไว้ นั้น ยังหามาพร้อมกันไม่ และถ้า
ข้าพเจ้าจะรีบออกเดินทางก่อนเกวียน และผู้คนจะพร้อมแล้ว ก็
หน้ากตว ผู้ว่าราชการเมืองจะต้องรับพระราชสาธนา ข้าพเจ้าก็ต้อง
การรีบออกเดินทางโดยเร็วที่สุดที่จะไปได้ เพราะระดูสำหรับเดิน
เรือก็เร่งจะให้ไปอยู่แล้ว แต่ข้าพเจ้าเห็นว่าผู้ว่าราชการเมืองเป็น
ทุกข์เป็นร้อนนัก ทั้งถ้าข้าพเจ้าจะรีบออกเดินทางไปก่อนก็จะขาด
ศกบกพร่องหลายอย่าง ข้าพเจ้าจึงได้รับปากกับผู้ว่าราชการเมือง
ว่าจะได้พักอยู่ที่เมืองนี้อีกวัน ๑

ณวันที่ ๒๐ เดือนธันวาคม เจ้าพนักงานได้นำเกวียนมาข้างที่พัก
ประมาณ ๕๐ เต็ม มีโคเทียมเกวียนด้วยเต็ม ๒ โค แต่เกวียนเหล่านี้
กันแคบนัก เพราะฉะนั้นถ้าหีบหรือห่อซึ่งกว้างกว่าฟุตครึ่งแล้ว
เป็นอันจะเอาลงบรรทุกเกวียนไม่ได้ ครั้นเวตาประมาณเที่ยงวัน

เจ้าพนักงาน ได้จัดการ เอา ของ ต่าง ๆ ของ ข้าพเจ้า และ ของ คน ที่ มา กับ
ข้าพเจ้า บรรทุก ลง เกวียน ประมาณ ๓๐ เต็ม พอเย็น ข้าพเจ้า ก็ ได้ ให้
เกวียน บรรทุก ของ ออก ล่วง หน้า ไป ก่อน เอา แต่ เกวียน บรรทุก ของ
ที่ ข้าพเจ้า จะ ต้อง การ ใช้ ใ้ ไป พร้อม กับ ข้าพเจ้า

ณ วันที่ ๒๑ เดือน ธันวาคม เวลา เช้ามืด ข้าพเจ้า ได้ ออก เดินทาง
เพื่อ ไป แรม ที่ จาม (Chaam) ผู้ว่าราชการ เมือง ได้ มา รับ ข้าพเจ้า
ณ ที่พัก และได้ พา ข้าพเจ้า ไป ขึ้น เกาอิหาม กับ ได้ ขอโทษ ใน การ ที่
มิ ได้ ยิง ม้า ใหญ่ ส่ง ข้าพเจ้า เพราะเกรง ว่า ถ้า ยิง ม้า ใหญ่ แล้ว ข้า
จะ คั้น แล้ว ผู้ว่าราชการ เมือง จึง ได้ ขึ้น ม้า หงษ์ หงษ์ ข้าง และ มี
ทหาร ไป ด้วย ๓๐๐ คน ถือ ธง ทำ ด้วย ผ้า กำมะหยี่ ขาว ๒ ธง หมดกของทหาร
แล้ว ก็นั่ง ข้าพเจ้า นั่ง เกาอิหาม บุตรชาย ข้าพเจ้า มา อยู่ ข้างๆ ข้าพเจ้า
คือ ข้าพเจ้า ไม่ กู้ ถึง ข้าง ซึ่ง เจ้าพนักงาน ได้ เตรียมไว้ ให้ ข้าพเจ้า ขึ้น
คว้น ผูก เกาอิ มัดทอง และมี เพดาน เป็น หลัง เคาซึ่ง ใช้ ต่าง ร่ม มี เต้า
รับ เพดาน ๔ เต้า และมี พรม ๒ กับ มี หมอน ม้า ใหม่ทอง ด้วย กับ ข้าง
ใต้ มัดทอง อย่างงาม ทั้ง หลัง เครื่อง ประดับ ข้าง นั้น มี ผ้าแดง กว้าง
๔ นิ้ว ผง ตะปูเงิน คล้าย กับ มงเหียน มา ซึ่ง ใช้ กัน ใน ยุโรป คือ จาก
ข้าง ของ ข้าพเจ้านั้น ยังมี ข้าง ตาม มา อีก ๓๐ เซ็นติเมตร บน หลัง ข้าง เหล่า
นั้น มี เกาอิ และมี เพดาน คลุม คล้าย กับ กันยาเวือ ของ พวก ออก พระ แต่
ดัด กับ เหล่า น บาง อัน ก็ ทำ ซาดแดง บาง อัน ก็ ทำ ดำ แต่ มัดทอง ทุก อัน

ช้าง ๑๔ เชือก น พอกที่ มา กับ ขาฟเจ้า ได้ ช ไป และ ยังมี ช้าง สำหรับ
ให้ บ่าว และ คน ใช้ ขาฟเจ้า อีก ๑๘ เชือก แต่ ช้าง เหล่านี้ มี แต่ สัก คับ ด้าน
ด้วย ไม่ ใ้ เท่า นั้น เมื่อ หมก กระทบ ช้าง แล้ว ก็ ถึง แคว่ หาม อย่าง
แบบ ของ พน เมือง มี หลัง คา ด้าน ด้วย ไม่ ใ้ ๕ หลัง แคว่ หาม อัน ๑
มี คน หาม ๔ คน และ ยังมี คน เอา ใ้ หัด สำหรับ ผลัด เปี่ยน กัน หาม อีก ๔
คน เมื่อ หมก กระทบ แคว่ หาม แล้ว ก็ ถึง คน หาม หาม หีบ บด เข้า ของ ๆ
ขาฟเจ้า และ ของ คน ที่ มา กับ ขาฟเจ้า กับ เครื่อง ครว รวม คน หาบ
หาม ทั้ง กัน ๑๓๐ คน เดิน เรียง กัน เป็น แถว เคียว ตาม กัน ไป เมื่อ
หมก คน หาบ หาม แล้ว ก็ มี พล ทหาร รัง ทาย ๕๐ คน คือ พล ทหาร ก็ ถึง
ท่า น ราชทูต (สยาม) ซึ่ง ช้าง ซึ่ง ผู้ สัก คับ ยศ ออก พระ และ ถึง หัว หน้า บ่อย
ของ ขาฟเจ้า ซึ่ง มา ตาม มา สัก คับ

ทาง ที่ เดิน ผ่าน มา ใน วัน นั้น เป็น ภูมิ ประเทศ งดงาม มาก พ้น
ไป ได้ สัก ๒ ไมล์ ก็ ได้ มา ถึง บ้าน แห่ง ๑ ซึ่ง เรียก กัน ว่า ปอนคาเคอเซรา
และ ซึ่ง ไทย เรียก ว่า บัว ชาว (Boa kao) ขาฟเจ้า ได้ ตั้ง จาก เก้า อ
หาม เพื่อ พัก รับประทานอาหาร ใน ที่ นี้ ผู้ ว่า ราชการ เมือง ได้ มา หา
เพื่อ ขอ โทษ ที่ จะ ไป กับ ขาฟเจ้า อีก ไม่ ได้ เพราะ ได้ รับ คำ สั่ง มา ให้ รับ
เข้า ไป ยัง กรุง ศรี อโยธยา ทัน ที่

ใน คำ บัด นี้ มี เกวียน มา คอย อยู่ ประมาณ ๑๐๐ เต็ม เป็น
เกวียน สำหรับ บรรทุก ของ ๆ ขาฟเจ้า ๓๐ เต็ม นอก นั้น สำหรับ บรรทุก

ตั้งเบียงอาหารและเครื่องใช้ตามทาง และมีข้าราชการไทยมากคอย
กำกับอยู่ด้วยกว่า ๓๐ คน เมื่อข้าพเจ้าได้รับประทานอาหารเสร็จ
แล้ว ก็ได้ออกเดินทางต่อไป ผู้ว่าราชการเมืองได้ตามส่งต่อไป
ไปหนทางประมาณ ๑ หรือ ๒ ไมล์ แล้วจึงได้ลาข้าพเจ้ากลับไป
ยังเมืองเพชรบุรี

เมื่อพระอาทิตย์ตก ข้าพเจ้าได้มาถึงตำบลจาม ซึ่งเป
นทางห่างจากปอนคาเคอเซราประมาณ ๘ ไมล์ หมู่บ้านนี้มี
กำแพงหรือรั้วกันอย่างไรก็ดี และบ้านเรือนก็ได้ปลูกด้วยไม้ไม่ว่า
ต้น เจ้าพนักงานได้นำให้ข้าพเจ้าไปพักยังเรือนธรรมดา ซึ่งได้
ปลูกขึ้นโดยกะเพาะ

ก่อนที่จะถึงบ้านจามนี้มีภูเขาหินสูงและชันมาก แต่
เป็นเขาเล็กไม่ใหญ่เท่าไรนัก ตั้งอยู่กลางทุ่งอันไม่มีผู้คนอยู่
เลย ที่กลางเขานี้มีวัดอยู่วัด ๑ ซึ่งมีผู้ชุกเขาสำหรับสร้างวัด
และมีบันไดหินชันไปจนถึงวัด พระสงฆ์ก็ได้ไปสร้างกุฏิอยู่ใน
หุบเขาซึ่งตงวัดเหมือนกัน บนเขานี้มีพระเจดีย์ก่อด้วยอิฐถือ
ปูนขาวหลายเจดีย์ ซึ่งเท่ากับเป็นเครื่องประดับของวัดเหมือนกัน

ในตำบลนี้สำหรับรับประทานเป็นน้ำดี บาดหลวง
เดส ปาน ยัก กับ มอง ซี เออร์ เดตานต์ ได้มาถึงที่พักนี้มาก แต่การที่
ท่านทั้งสองได้มาถึงนี้กระทำให้ข้าพเจ้าตื่นวิตกไป เพราะข้าพเจ้า

เกรงว่าท่านทั้ง ๒ จะ เป็น อันตราย ตามทาง โดยเหตุที่ มี เสือ และ
ช้างป่า ชุกชุม มาก

ณ วันที่ ๒๒ เดือน ธันวาคม เวลาเช้า ข้าพเจ้าได้ ออกเดินทาง
ต่อไป และ ผู้ที่ไป ด้วย นั้น ก็มี กระบวน อย่างเดียวกับ วัน จานนี้ เว้น
แต่ ขาด กองทหาร เมือง เพชรบุรี หามิได้ เพราะ กองทหาร นั้น ได้กลับ
ไปยังเมือง เพชรบุรี เสียแล้ว แต่ กองทหาร เมือง จาม ได้ไป แทน
ทหาร เมือง เพชรบุรี

ตามทาง ที่เราได้เดินไป นั้น เป็น ที่สูง เป็น ป่าหามิได้ ผู้คน อยู่ ไม่
นาน ๆ จะได้พบฝูงโค กระบือ ตัก ครั้ง ๑ แต่ ฝูงโค กระบือ นั้น ก็อยู่
ห่าง ๆ กัน และไม่มี คนเลี้ยง ด้วยเสียเข้าไป เวลาเย็น ได้ ไป ถึงเมือง
ปราณ (Praan) ซึ่ง ไกลจากเมือง จาม หนทาง ๑๑ ไมล์ครึ่ง เมือง
ปราณนี้เป็น เมืองใหญ่พอควรได้ บ้านเรือน และ วัดวาอาราม ทำด้วย
ไม้ ไม้ทั้งต้น รูปเมือง นี้อันเดียว ยาว มี รวทำด้วยเสา ไม้ปัก
ตั้งดิน ที่ สี่มุมมี บ่อมสี่ เหลี่ยมก่อด้วยอิฐ กว้าง ยาว ประมาณ ๑๒ ฟุต
บน บ่อม นั้นมี หอ รอบและใบเสมา แต่ไม่มี ชาน บ่อม และ คุก ไม่มี
ใน รว นั้นได้ ปักกล่อไม้ชิด ๆ กัน ซึ่ง เป็น รวอยู่ใน คิวเตดสูงมากพอ
ใช้ได้ เจ้าพนักงาน ได้ จัด ให้ข้าพเจ้าพัก ใน เรือนธรรมดา ซึ่ง ได้
ปักขึ้น โดยเฉพาะ

มีแม่ น้ำไหล ตามลำธาร เนียดที่ เป็น เขตต์เมือง ซึ่ง อยู่ ใกล้
จากทะเล ๒ ไมล์ และเรือ ขึ้น ต้องตาม ลำน้ำ ไหว่ อย่างสะดวก เมื่อ
ข้าพเจ้ามาถึง นั้น เป็นเวลาที่ น้ำใน แม่ น้ำเค็ม เพราะ น้ำทะเลไหล ขึ้นแรง
มาก และ เป็น เวลาที่ กัน ดาร น้ำรับ ประทาน ด้วย ข้าพเจ้าได้ ขำ
แม่ น้ำนี้ ด้วย เจ้าพนักงาน ได้ ทำสะพาน ให้ ขำ สะพาน นั้น คือ เอา เรือ
ค่อเข้า ๒ ลำ แล้ว เอา กระดาน ๒ ขวาง เรือ นั้น หนาพอ ให้ เกยขึ้น
เดินได้ แก้ว ข้าง นั้น ต้อง ตั้ง ขำน้ำ พอ ถึงถึง น้ำก็ มี คกระดัง และ ขำ
นั้น ก็ได้ เอา งวง พันธ์ น้ำ เป็น ครึ่ง เป็น คราว พวก ไทย บอก ว่า ขำได้
ว่ายน้ำ แต่ ข้าพเจ้า ไม่ได้ ตั้ง เกตต์ เพราะว่า ขำจะได้ ว่ายน้ำ หรือ จะได้ เดิน ขำไป
รุ่งขึ้น วันที่ ๒๓ เดือน ธันวาคม ข้าพเจ้า ได้ ยักจาก เมือง ปราณ
เพื่อไป ยัง เมือง กุญ ซึ่ง เป็น หน ทางไกล ๘ ไมล์ เมือง กุญ นั้น เป็น
เมือง คล้าย กับ เมือง ปราณ ตั้ง อยู่ บน เนิน และมี แม่ น้ำ เด็ก ๆ ไหล
อยู่ ที่ เจริญ เนิน แม่ น้ำนี้ ไหล ไป ตก ทะเล ทาง ประมาน ๓ ไมล์ ครึ่ง
เรือเดิน ขึ้น ต้อง ได้ อย่างสะดวก ไป ได้ จนถึง ห้าง ทะเล ประมาน ๓ ไมล์

เมื่อ ได้ ออกจาก เมือง กุญ แล้ว ข้าพเจ้า ได้ ไป แรม ที่ บาฮีรอน
(Bahiron) หนทางไกล ๖ ไมล์ ครึ่ง ที่ ตำบล นี้ ไม่มี บ้าน เลย
มี แต่ ธาร เพราะ หวังเดียว ที่ เจ้าพนักงาน ได้ ปลุก ขึ้น สำหรับ ให้ ข้าพเจ้า พัก
เท่านั้น ที่ พัก หงษ์ นี้ ได้ ปลุก ขึ้น ใน บ้าง เจริญ เขาหิน ใน ที่ นี้อากาศ
มาก จนถึง กับ ต้อง ให้ อยู่ ยาม ตาม ไฟ และ ยังมี รม รอบ ที่ พัก เพื่อให้ เติบ

กตัญญู เพราะ เลื่อน ใน คำบวช เคย มากินคน และ สัตว์ ใน เวลากลางคืน
 คืน ราชทูต (สยาม) ได้ บอกกับ ข้าพเจ้า ว่า คนไทย ที่ เจ้าพนักงาน
 ได้ เสนอ ให้ มา รักษา เผ่า ที่ พก นั้น ต้อง ทิ้ง ที่ พก นั้น ไป เพราะ เลื่อน
 ได้ มา เป็น ผูก ๆ จะ มา ทำ อัน ตราย คน เผ่า ที่ พก ตาม ที่ ได้ ความ ดัง นั้น
 จึง ทำให้ พวก เรา ต้อง คอย ระวัง อยู่ เสมอ ครั้น เวลา ประมาณ ๕ ทุ่ม
 (๑๑ ต.ท.) ข้าพเจ้า ได้ ยืน เฝ้าย คน ระวัง เอะ อะ เกรี้ยว กราว เป็น เสียง
 คน ตกใจ ข้าพเจ้า ก็ เชื่อ แน่ ว่า เลื่อน คง มา แล้ว แต่ ครั้น ออก ไป ดู
 จึง เห็น ว่า ที่ พก หลัง ที่ คน ของ ข้าพเจ้า พก อยู่ นั้น ได้ เกิด ไฟไหม้ ขึ้น และ
 ที่ เอะ อะ เกรี้ยว กราว กัน นั้น เป็น ด้วย ตกใจ ไฟไหม้ คือ ก หาร ใช้ เลื่อน
 มา ไม่ ที่ พก ซึ่ง ได้ ทำ ขึ้น ใน คำบวช ได้ ทำ ด้วยไม้ ไม้ หลัง คามุง ด้วย
 แฝก ข้าพเจ้า จึง วิคต ว่า ไฟ คง จะไหม้ หมด หลัง เป็น แน่ แต่ เศรษฐ
 ก็ หาร เป็น อะไร ไม่ เป็น แต่ ตกใจ เท่านั้น และ คน ใช้ ของ ข้าพเจ้า คน ๑
 ซึ่ง นอน อยู่ ใกล้ กับ ที่ ไฟไหม้ ขึ้น นั้น ได้ ตุก หัน ไม่ ทิ้ง ก็ ถูก ไฟ สก
 เอา ๒ - ๓ แห่ง ใกล้ กับ ที่ ไฟ ตุก ขึ้น นั้น มี คน บิน อยู่ ถึง ๑ ซึ่ง เอา เลื่อน
 คตัญญู บิด ไว้ แต่ คืน นั้น ก็ หาร ได้ ถูก ไฟ ระเบิด ขึ้น ไม่

ณ วันที่ ๒๔ เดือน ธันวาคม เวลา เข้า มืด ข้าพเจ้า ได้ ออก เดิน
 ทาง ค่อย ไป เพื่อ ข้าม ภูเขา เขา นี เมอ ขึ้น ไป ถึง ยอด แล้ว ก็ เห็น
 ทะเล ได้ ถึง ๒ ทะเล กล่าว คือ ข้าง ที่ ศ ควัน ออก นั้น เห็น ทะเล ข้าง
 ฝ่าย เมือง ไทย และ ข้าง ที่ ศ ควัน ตก นั้น เห็น ทะเล อ่าว เบง กอล ใน

วันนี้ได้พัก รับประทานอาหาร ที่เนินไผ่ (Nonpaye) ระยะทาง ๕ ไมล์
และได้ ไปพักที่เซรา (Sera) ที่ตำบลนี้ไม่มีบ้านเรือนเลย มี
อยู่แต่ตะเข้ที่ปลูก ซึ่งเจ้าพนักงาน ได้ปลูกขึ้น ให้ข้าพเจ้าพัก หลังเดียว
เท่านั้น ระยะตั้งแต่เนินไผ่ถึงเซรา เป็นหนทาง ๒ ไมล์

ณ วันที่ ๒๕ เดือน ธันวาคม ได้พักรับประทานอาหาร ที่ตำบล
แม่น้ำ (Menam) ซึ่งเป็นหมู่บ้านเล็กๆ ตั้งอยู่ในช่องเขา ระยะ
ทางจากเซราเป็นหนทาง ๕ ไมล์ ก่อนที่จะถึงตำบลนี้มีแม่น้ำอยู่
แม่น้ำ แต่ที่ตรงนี้ใกล้กับต้นน้ำ เพราะฉะนั้นจึงไม่รู้ลึกว่าเป็น
แม่น้ำ แต่ดูเหมือนจะเป็นลำธารเล็กๆ ไหลอยู่ในระหว่างช่องเขาเท่า
นั้น น้ำในลำธารนี้เป็นน้ำใสจืดสนิท ซึ่งเป็นครั้งแรกที่ได้พบ
น้ำที่สะอาดออกจากเมืองกุย น้ำที่ราชทูตสยามได้ให้บรรทุกเกวียน
มานั้น พวกไทยได้รับประทานเสียหมดตั้งแต่วันแรกออกเดินทาง
เสียแล้ว และถ้าข้าพเจ้าไม่ได้เตรียมน้ำไว้กระบอกมาแล้ว ข้าพเจ้า
คงจะได้รับความลำบากอดน้ำเป็นแน่ เพราะในระหว่างนี้อากาศร้อน
จนเกือบจะทนไม่ได้

ผู้ว่าราชการเมืองแม่น้ำ (Menam) ได้ออกมาคอยรับข้าพเจ้า
ห่างจากเมืองประมาณ ๒ ไมล์ และได้พาหัวหน้าในเมืองนั้นออกมา
ด้วย เมื่อผู้ว่าราชการเมืองได้ต้อนรับข้าพเจ้าเสร็จแล้ว จึงได้
เดินนำหน้าข้าพเจ้าตลอดจนถึงที่พัก ซึ่งเจ้าพนักงาน ได้จัด

เตรียมไว้ ครั้น ข้าพเจ้าได้ มาถึง ที่พัก แล้ว ผู้ว่าราชการ เมืองได้ เอา
 เนื้อ ปลา ต่าง ๆ กับ ผลไม้ ต่าง ๆ มาให้ ข้าพเจ้า ตามประเพณี ของเมือง
 ข้าพเจ้า มีความ ประหลาดใจ เป็นอัน มาก ที่ ได้ เห็น พด เมือง ๆ นี
 ผอมแห้ง ไม่ มี ก่ำ ตึง เลย ข้าพเจ้า จึง ได้ ถาม ว่า เหตุใด จึง เป็น เช่น นี
 ราชทูต สยาม จึง อธิบาย ว่า อากาศ ใน เมือง นี เป็น อากาศ ที่ ไม่ ดี มี
 เชื้อโรค มาก ทั้ง ชาว ยุโรป และ ไทย จะ อยู่ ใน เมือง นี ไม่ ได้ เป็น
 อัน ชาติ และ ผู้ ที่ อยู่ ได้ ก็ เฉพาะ แค่ คน ที่ เกิด ใน พนเมือง นีเอง แต่
 ถึง ถึง นี อายุ ก็ ไม่ ยืน และ มี ความ บ่อยเจ็บ อยู่ เสมอ เป็น นิสัย ตาม
 ที่ ราชทูต สยาม ได้ อธิบาย เช่น นี ใน ไม่ช้า ข้าพเจ้า ก็ ได้ เห็น ปรากฏ
 ว่า เป็น ความจริง เพราะ คน ที่ มากับ ข้าพเจ้า ได้ ต้ม เจ็บ ตง ใน วัน นั้น
 เอง หลาย คน และได้ รักษา กัน อย่าง แข็งแรง จึง ได้ รอด มา ได้

เมื่อ ได้ ยก ออก จาก เมือง เมานา แล้ว ข้าพเจ้า ได้ เสด็จ ไป แรม ที่ เมือง
 แกตง (Gclingue) ซึ่งเป็น ระยะ ทาง ไกล ๕ ไมล์ ออก พระ ผู้ ว่า
 ราชการ เมือง ซึ่งเป็น คน สรา อายุ เกือบ ๘๐ ปี เดิน เกือบ จะ ไม่ ได้ อยู่ แล้ว
 ได้ ออก มา คอย รับ ข้าพเจ้า อยู่ และได้ มี คน มา คอย อีก หลาย คน คน
 เหล่า นี ได้ ถือ โต๊ะ ๒ คน และ คน อื่น ๆ ได้ ถือ กระบี่ กับ ถือ หอก กับ
 คม แบบ ของ เมือง นี และ ยังมี เจ้าพนักงาน กรมการ เมือง ได้ มากับ
 ผู้ว่า ราชการ เมือง อีก ๖ หรือ ๗ คน ตอน คำ เมื่อ ข้าพเจ้า ได้ มา ถึง
 เมือง แกตง แล้ว ข้าพเจ้า ได้ ทราบ ว่า เกวียน บรรทุก ของ ยิง หา มา ถึง

ไม่ และได้ทราบความต่อไปว่า เกวียนบรรทุกของเหล่านี้ได้หายไป
 ตั้ง ๒ วัน มาแล้ว ซึ่งเป็นการกระทำให้ข้าพเจ้าต้องพัก รอ อยู่ ที่
 เมืองนี้ใน วันที่ ๒๑ ตลอดวัน คือ วันที่ ๒๑ สายแล้วจึงได้ออกเดินทาง
 ต่อไปได้ เพราะใน ๒๕ ชั่วโมง จะต้อง ถ้ายเอา ของตงจาก เกวียนบรรทุกเรือ
 ทั้งบน ซึ่ง เป็น เรือ ทำไว้เฉพาะ สำหรับ เดิน ใน ลำ นาน

ณ วันที่ ๒๒ เดือน ธันวาคม ข้าพเจ้า ได้ส่งเรือ และได้ ต้องไปตาม
 ลำแม่ น้ำซึ่ง มีน้ำตม มาก พอได้ ต้องเรือไปไม่ถึง ๑ ไมล์ ก็ได้มา
 ถึงแก่ง ซึ่ง ต้องเอาเรือข้าม ใน รวงก้นหิน แก่ง ใน แม่ น้ำมี
 หตายเป็น และ บางแก่งก็ สูง ถึง ๖ และ ๗ ฟุต ใน ระดับ น้ำมาก แก่ง
 เหล่านี้เป็น ที่ น่ากลัว คืออันตรายมาก เพราะในเวลา ที่ เรือ ต้องจาก
 แก่ง ถ้าเรือ ไป กระแทกกับ หิน แล้ว เรือ ก็ จะ ต้อง แตก ทันที และ คน
 ในเรือก็อาจจะตก น้ำตาย ได้ เพราะ น้ำใน แก่งลึก และไหล เร็วแรง
 มาก ก้น แม่ น้ำ แคบ มาก และ ตื้น ก็ สูง มาก นอกจาก แก่ง ซึ่ง
 ข้าพเจ้า นับ จำนวน ได้ ถึง ๑๒ แก่ง นั้น ยังมี ต้นไม้ ใหญ่ ๆ เป็น อันมาก
 ตม ขวาง ลำแม่ น้ำ เพราะฉะนั้นใน ระดับ น้ำมาก จึง เดินเรือ อย่างลำบาก
 และ น่ากลัว อันตราย ที่ สุด

จากเกลตง(Gelingue) ข้าพเจ้าได้ ไปถึงปากาเร(Pacarays)
 ห่างทาง ๑ ไมล์

จากปากาเร ข้าพเจ้าได้ ไปถึงเคม ปาชา(Quem pachar)

หนทาง ๒ ไมล์

จากเคมปาซาได้ ไป ถึง ตาอู (Larou) หนทาง ๒ ไมล์ครึ่ง

จากตาอูได้ ไป ถึง เฟียร์ (Phes) หนทาง ๒ ไมล์

จากเฟียร์ได้ ไป ถึง กำเปตน (Camplait) หนทาง ๒ ไมล์

จากกำเปตนได้ ไป ถึง ควร์นิน (Quirinacn) หนทาง ๓ ไมล์ ๓/๔

จากควร์นินได้ ไป ถึง ตูมา (Louma) หนทาง ๓ ไมล์ ๑/๔

จากตูมาได้ ไป ถึง ริโอเดซอน (Riosdayson) หนทาง ๓ ไมล์

จากริโอเดซอนได้ ไป ถึง เมือง ตะนาว ศรี หนทาง ๓ ไมล์

ใน คำบต ต่าง ๆ ตาม ที่ ได้ ออก ชื่อ มา ข้าง บน นี้ ไม่ มี บ้าน
เรือน เตย นอก จาก เรือน ที่ พัก ซึ่ง เจ้าพนักงาน ได้ ปลุก ไล่ คอย รับ ข้าพเจ้า
เท่านั้น นอกจาก นั้น ห้าม หมู บ้าน หรือ ผู้ คน พด เมือง ไม่ แม่ น้ำ
ที่ ผ่าน ไป นั้น ก็มี แต่ หิน และ ดิน ไม่ ทิ้ง ๒ ผัง และ ตาม ทาง นั้น ก็ เป็น
ป่า เปน คง ไม่ มี ผู้ คน เตย ตาม ทาง ดำ นาน นั้น ข้าพเจ้า ได้ เห็น ที่ รม
คตง มี รอย เทา ข้าง และ แร่ ป่า ซึ่ง ตง มา รับ ประทาน น้ำ และ พอก
ข้าพเจ้า ได้ ยิง นก ยุง บ่อย ๆ เพราะ ตาม ดำ นาน นั้น นก ยุง ชุม มาก
เมื่อ ใกล้ จะ ถึง เมือง ตะนาว ศรี แม่ น้ำ ก็ กว้าง และ ดัก ตง เปน ลำ ดับ ไป
ปลัด ของ ออก ยา เมือง ตะนาว ศรี ได้ ออก มา คอย รับ ข้าพเจ้า แทน ตัว
ออก ยา เพราะ ตัว ออก ยา นั้น ได้ ถูก จับ และ คม ชั่ง ชน ไป ยัง เมือง
ตพบุรี โดย รับ สั่ง ของ พระ เจ้า กรุง สยาม เกยว ด้วย เรื่อง ที่ พวก

อังกฤษได้ถูกฆ่าตายที่เมืองมรวิด

ณวันที่ ๓๐ เดือนธันวาคมเมื่อใกล้จะถึงเมืองตระนาวศรี ข้าพเจ้าได้พบเรือยาวแห่งประคับ ประดาอย่างงามซึ่งเจ้าพนักงานได้ตั้งออกมารับข้าพเจ้า และยังมีเรือยาวอีกหลายลำ สำหรับคนที่มากับข้าพเจ้าด้วย แต่ข้าพเจ้ารับร้อนอยากจะถึงเมืองมรวิดเสียโดยเร็ว ข้าพเจ้าจึงไม่ยอมถ่ายเรือแต่ได้เสียไปจนถึงเมืองตระนาวศรีที่เดียวเมื่อได้พบเรือที่เจ้าพนักงานตั้งออกมารับสักครู่ ก็ได้พบเชอวาเดย์เคอ ฟือ แวง ๑ มอง ซิ เออร์ โบ เรอ กา ออกพระเมืองมรวิด ๑ กับมอง ซิ เออร์ เซอ นอต ๑ รวม ๓ นาย ออกมาคอยรับข้าพเจ้า ๆ จึงได้ลงเรือของท่านทั้ง ๓ นั้น เพื่อจะได้รับไปให้ถึงเมืองตระนาวศรีเสียโดยเร็ว เมื่อข้าพเจ้าได้ไปถึงเมืองตระนาวศรีนั้น เจ้าพนักงานได้ยืมปืนใหญ่รับหลายนัด ในระหว่างทางตั้งแต่ทำนบกั้นถึงที่พักได้มีทหารถือปืนเรียง ๒ ข้างทาง และมีกตองกับซึ่งด้วยเป็นอันมากตามทางเดินนั้นเจ้าพนักงานได้เอาผ้าดอกปลาดตลอดทาง และมีดอกไม้กับใบไม้โปรยตามทางตลอดไปด้วย เจ้าพนักงานได้จัดเก้าอี้หามมารับข้าพเจ้า และได้จัดม้าสำหรับคนที่มากับข้าพเจ้า แต่หนทางระหว่างทำนบกั้นถึงที่พักเป็นหนทางชันไต่ชันมาก ข้าพเจ้าจึงได้เดินหาได้ ชนหนึ่งเก้าอี้หามไม่

ครั้นไปถึงที่พักเจ้าพนักงานได้นำข้าพเจ้าเข้าไปยังห้อง ๆ ๑

ซึ่งได้ปลุกเวทสูงไว้ บนเวทนั้นได้คาดเพดานด้วยผ้า และได้
 เพดานคาดนั้นมั่งค่า ๑ ตัว ข้าพเจ้าจึงได้ขึ้นไปนั่งบนเก้าอี้
 เชอวาเตยเคอพอเบง มองซีเออร์โบเรอกา กับมองซีเออร์
 เชอ นอดได้ ยืนอยู่ข้างข้าพเจ้า แล้วจึงได้มีพวกแขกมัวเป็นอันมาก
 ต้อนแต่หน้าตาทำทางดีต่ำสั้น และแต่งตัวอย่างงาม มาคำนับข้าพเจ้า
 พร้อมกับข้าราชการกรมการไทยของเมืองนี้ แล้วพวกนี้ได้ไป
 นั่งอยู่ข้างล่างโดยแต่งกิริยาอย่างอ่อนน้อม พวกนี้ได้นั่งอยู่สัก
 ครู่ใหญ่ ๆ จึงได้ลุกออกไป แล้วเจ้าพนักงานก็ได้เอาอาหารมาตียง
 พอข้าพเจ้ารับประทานอาหารเสร็จแล้ว ก็ได้กลับไปตงเรือเพื่อ
 ไปยังเมืองมะริดต่อไป พอข้าพเจ้าก้าวตงเรือเจ้าพนักงานก็ได้
 ยิงปืนใหญ่อีกครั้ง ๑ ปืนใหญ่นี้ได้ยิงจากบ้อมแห่ง ๑ ซึ่งทำด้วย
 เสาตะตุงอยู่ใต้เมืองตระนาวศรี ตงไปหน่อยหนึ่ง

เมืองตระนาวศรีนี้เป็นเมืองใหญ่มากและมีผู้คนพลเมืองแน่น
 หนา พิเคราะห์ดูจะเป็นเมืองที่สำคัญมาแต่ก่อนๆ เพราะมี
 กำแพงก่อด้วยอิฐล้อมรอบ แต่เวลานี้กำแพงนั้นชำรุดหักพังลงไป
 มากแล้ว ยังมีวัดเขารัตนวัด กับบ้านซึ่งพังจะปลูกแต่หลัง ๑
 ตั้งอยู่ที่ริมแม่น้ำฝั่งโน้นเกือบตรงกับบ้อม วัดเขารัตนกับบ้านนั้น
 เป็นของพวกมิชชันนารีฝรั่งเศส และพวกมิชชันนารีนั้นทำการตามหน้าที่

ของตัวได้อย่างสะดวก เพราะผู้คนที่พลเมืองมีความนับถือพวก
มชน นารีเหล่านี้นับเป็นอันมาก

ที่จำนำใต้เมืองตระหวาศรั่มเรือขนาด ๓๐๐ คัน ทอดสมออยู่
ต่ำ ๓ เขาบอกกับข้าพเจ้าว่าเรือดำน้ำเป็นเรือที่มีเคอร์เวตชาว
อังกฤษซึ่งเคยเป็นเจ้าของพนักงานอยู่ที่เมืองมรวัดได้จับมา โดยคำสั่ง
ของมองซีเซอร์คอนซันซี และเปเรเรือของมองซีเซอร์มาการา
ชาวอามันเนีย น้องของมองซีเซอร์มาการาซึ่งอยู่ที่กรุงปารีสใน
ทุกวันนี้ เรือนี้ได้เคยไปค้าขายตามลำแม่น้ำซเรยนไนเมืองมอญ
ถ้าจะดูราคาดีในเรือดำน้ำก็อยู่ในราว ๘๐,๐๐๐ แฟรง

ข้าพเจ้าได้ไปถึงเมืองมรวัดเมื่อวันที่ ๑ เดือนมกราคม ค.ศ. ๑๖๘๘
(พ.ศ. ๒๒๓๐) เวลาเย็น ข้าพเจ้าได้เดินทางจากเมืองตระหวาศรั่มถึง
เมืองมรวัดซึ่งเป็นระยะทาง ๑๖ ไมล์เพียง ๒๔ ชั่วโมงก็ถึง เพราะ
ข้าพเจ้าได้เดินทางตลอดรุ่ง เจ้าพนักงานได้จัดที่พักไว้เป็นระยะๆ
ก็จริง แต่ข้าพเจ้าหายอมพักไม่ เพราะจะต้องการให้รีบไปถึง
เมืองมรวัดเสียโดยเร็ว

เมืองมรวัดนี้เป็นเกาะตั้งอยู่ที่ปากแม่น้ำเมืองตระหวาศรั่ม
และห่างจากฝั่งก็โดยเพราะแม่น้ำนั้นอยู่เท่านั้น น้ำในแม่น้ำ
ลึก ๓ วาตลอดลำน้ำ และเป็นน้ำที่รับประทานได้ไว้แต่ตอนใกล้
ทะเลเท่านั้นเป็นน้ำเค็ม และที่ปากน้ำนั้นก็มีหินอยู่หลายก้อนแต่พอ

เอาเรือ หัดก หิน ได้ง่าย

เกาะ มะริด นั้น วัด โดย รอบ ประมาณ ๓๐ ถึง ๓๑ ไมล์ (?) ต้น ๓๖ บับ
เขียน ไม่ชัด เป็น พัน ทราบ และ มี บาม ก แต่ เน้น เด็ก ๆ & หรือ
๖ เน้น คิต ๆ กัน นอก นั้น เป็น ที่ราบ ทั้ง ด้าน บน เน้น เหล่า น ม บอม
เล็ก ๆ อยู่ ๑ บอม ทำ เป็น รูป คล้าย คาง ว บอม นั้น ทำ ด้วย เสา ๖ เสา
สูง ๓๐ ฟุต บัด ถึง คิน และ ข้าง บน นั้น มี เคาว่า โขง คลอด ถึง กัน ที่ ด้าน
ข้าง นั้น มี บน ใหญ่ อยู่ ๓-๔ กระบอก และ มี ช่อง บน ทำ คล้าย ช่อง
บน ที่ กราบ เรือ แต่ ข้าง บน หรือ กก็ ไม่ มี บอม นั้น วัด โดย รอบ
กว้าง ประมาณ ๕๐ ก้าว และ โค บอม นั้น บน ใหญ่ อยู่ ๓๔ หรือ ๓๖ กระบอก
ตั้ง อยู่ ที่ ดิน ราม สำหรับ บอม กัน ทำ เรือ แต่ ทำ ได้ มี บอม หรือ ที่ กำบัง
อย่างไร ไม่ เป็น แต่ มี รว ทาง เคน คัด คอ กับ บอม เท่านั้น

ท่าเรือ เมือง มะริด นั้น เป็น ท่าเรือ ที่ ดึง คลื่น สม ได้ ทุก ฤดู
และ ถ้า จะ มี เหตุ จำ เป็น ชน แล้ว ก็ จะ ทำ ให้ เป็น ที่ แข็ง แรง ชน ได้ อีก โดย
เอา สาย ไซ้ ชึง ขวาง ทาง เรือ เข้า เค้า และ การ ที่ จะ เอา สาย ไซ้ ชึง นั้น
ก็ จะ ไม่ ต้อง เป็ด โลง ไล่ หุ้ย เท่าไร นั้ เพราะ ที่ ตรง ปาก ช่อง นั้น มี คลอง
สูง ทั้ง ๒ ข้าง รอง นา แคม และ เวลา นา สง ก็ มี นา เพียง ๓ หรือ ๔ วา
แต่ พอ นา ทะ เคน มาก ทั้ง ๒ ข้าง ก็ เป็น คลอง ชื้น ริน ไป ทหา ทา รอน นั้น
ยังมี เกาะ เล็ก ๆ บ้าง อยู่ เกาะ ๑ ชื่อ เกาะ บาดรา กัน (Badracan) อยู่ ตรง
กับ เกาะ มะริด บน เกาะ มะริด นั้น ใกล้ กับ ท่าจอด เรือ มี นา ๖๖ ไร่

แต่เด็กน้อยเท่านั้น ถ้าจะหาหน้าสำหรับบรรทุกเรือ แต่ก็จะเป็นการ
ยากอยู่สักหน่อย แต่ที่เกาะบาดรากันมีแม่น้ำเด็กอยู่ แม่น้ำหนึ่ง
ซึ่งมีน้ำจืด ถ้าจะเอาน้ำจากแม่น้ำเกาะบาดรากันมาบรรทุกเรือก็
ได้ เพราะที่จอดเรืออยู่ในระหว่างเกาะมะริดและเกาะบาดรากัน ไม่
ห่างไกลกันเท่าไรนัก

ข้าพเจ้าจำเริญ ต้องพักอยู่ที่เมืองมะริดถึง ๓ วัน เพราะ
การที่จะเอาเรือเปรซิเดน ออกจากท่าเรือไปจอดที่อ่าวซึ่งเป็นหนทาง
๓/๔ ไมล์นั้น ต้องเสียเวลามาก และที่อ่าวนั้นเรือก็อยู่ในที่กำบัง
ดีเท่ากับอยู่ที่ท่าเรือเหมือนกัน ครั้นวันที่ ๔ เดือนมกราคม ข้าพเจ้า
จึงได้ไปลงเรือ และได้ถอนสมอออกเรือไปในวันนั้นเอง ออก
พระวิสูตรสุนทรกับเรือรบเล็กๆ ลำ ๑ กับเรืออื่นๆ อีกหลายลำได้ไป
ส่งข้าพเจ้าจนถึงเกาะปูลอกวาย ซึ่งเป็นเกาะที่พระเจ้ากรุงสยามได้พระ
ราชทานให้แก่บริษัท เกาะนี้ตั้งอยู่ในท่าเตี้ยเหมาะดีมาก และมี
ไม้บนเกาะนี้ซึ่งเป็นไม้ดีสำหรับต่อเรือและปลูกบ้านได้ บน
เกาะนี้มีน้ำพุและน้ำตกหลายแห่ง และมีแม่น้ำเล็กๆหลายลำซึ่งล้วน
แต่เป็นน้ำจืดทั้งสิ้น ส่วนเรือนั้นจะจอดรอบเกาะได้ทุกแห่ง นอก
จากนี้ยังมีท่าเรือที่ดี เพราะมีเกาะเล็กๆบังอยู่ ๓ เกาะ และเมื่อ
เรือได้เข้าไปจอดอยู่ในเกาะเหล่านี้แล้ว ก็อยู่ในที่กำบังอย่างดี
ที่สุด ถ้าเรือจะเดินไปจากฝั่งคอรอมันเตส และเมืองเบงกอลไปเมือง

มะริดแล้ว ก็จะต้องถึงเกาะทวาย นีก่อน

เมื่อวันท ๒๔ เดือนมกราคม ข้าพเจ้าได้ไปถึงเมืองมัทราฐ
 ปาตานะเซอวาเตยเคอพอเบงซึ่งได้เดินดาร์เรือเปรซิเดนมากับข้าพเจ้า
 นั้นจะต้องการขึ้นไปบนบก จึงได้เดินดาร์เรือพนเมืองซึ่งได้ออก
 มาตรวจเรือเปรซิเดน พอเซอวาเตยเคอพอเบงได้ลงจากเรือแล้ว
 ก็มเรือพนเมืองมาถึงอีกท่า ๓ และในเรือดำนั้น มีบาดหลวงฝรั่งเสด
 คน ๑ ชื่อบาดหลวงราเฟลได้มาในนามของเจ้าเมืองมัทราฐเพื่อมาหา
 กับต้นเรือเปรซิเดน ครั้นบาดหลวงผู้นี้ได้ทราบข้าพเจ้าก็อยู่
 บนเรือด้วย บาดหลวงผู้นี้จึงได้มาหาข้าพเจ้า และได้บอก
 ข้าพเจ้าว่าถ้าเจ้าเมืองได้ทราบข้าพเจ้าได้มากับเรือดำแล้ว เจ้าเมือง
 ก็คงจะได้จัดให้เจ้าพนักงานส่งมาต้อนรับ บาดหลวงราเฟลได้
 รับประทานอาหารกับข้าพเจ้า และได้เล่าว่าเวลานี้ในเมืองมัทราฐ
 กำลังตื่นตกใจกันมาก เพราะได้ทราบข่าวมาว่าพระเจ้าโมกุตจะส่ง
 กองทัพมาตีเมืองมัทราฐและจะไล่พวกอังกฤษให้ออกจากเมืองให้
 หมด ผู้คนพลเมืองซึ่งอยู่ใกล้กับบริษัทจึงได้พาทรัพย์สมบัติหนีเข้า
 ไปอาศัยอยู่ในบ่อม และต่างคนก็ต่างเตรียมจะต่อสู้อย่าง
 แข็งแรง เพราะเชื่อกันได้แน่ว่าทำอย่างไรพระเจ้าโมกุตคงจะ
 พยายามตีเมืองนี้ให้ได้ เพราะเมืองอื่นๆในเมืองคอดกอนดาก็
 ตกอยู่ในมือพระเจ้าโมกุตหมดสิ้นแล้ว ยังเหลือแต่เมืองมัทราฐเมือง

เดียวเท่านั้น เมือง คอตกอนดา ได้ตกอยู่ใน อำนาจ ของ พระเจ้าโมกุล
เมื่อ วันที่ ๔ เดือนพฤศจิกายน พระเจ้า โมกุล ได้เข้าไปยึด เมือง หตอง
และ ได้จับ พระเจ้า แผ่นดิน จาตรอน เสีย ด้วย บาดหตอง ราเฟล ได้เล่า
ให้ ข้าพเจ้า ฟัง ต่อไปว่า พวก คน บาดหตอง ไม่ได้ ได้รับความเดือดร้อน
จาก อังกฤษ อย่างใดเลย และ พวก อังกฤษ ก็ ยอม ให้ พวก บาดหตอง
ได้ทำการ ใน หน้า ที่ มีชนาธิปไตย ไม่ มี ข้อ ขัด ขัน เลย จน ที่สุด พวก
บาดหตอง ก็ มี วัด เข้า วัด และ ที่ สำนัก บาดหตอง อยู่ใน เมือง ด้วย

เมื่อ เชอวาเตยเคอฟอ แบงไต ชิน ไป บน บก แล้ว ก็ ตรงไปหา
เจ้าเมือง พ่อเจ้าเมือง ได้ทราบ จาก เชอวาเตยเคอฟอแบง ว่า ข้าพเจ้า
อยู่ บน เรือ เจ้าเมือง ก็ สั่ง ให้ เจ้าพนักงาน ยิงปืนใหญ่ ที่ บอม คำ นัม
ข้าพเจ้า ๓ - ๓ ข้าพเจ้า ก็ สั่ง ให้ เรือ ยิง สัตว์ ตบ ทน ทิ่ม เหมือน กัน
ครั้น ได้ ยิง สัตว์ ตบ ทน กัน แล้ว บาดหตอง ราเฟล ก็ ตาม กลับ ขึ้น บก
ข้าพเจ้า ก็ ได้ สั่ง ให้ เรือ น้อม ถอน ไบไป เมือง ปอนต์เซวีต่อไป เรือ ได้
เดินผ่าน เมือง เซนคซอเม ซึ่งเป็น เมือง ร้าง หัก พัง ทำลาย ตงหมดแล้ว
เมือง น เป็น เมือง ซึ่ง พวก ปอดุเกด ได้ ขอ มา จาก เจ้า แผ่นดิน เมือง คอต
กอนดา และ ขอ มา จาก พระเจ้าโมกุล เวลา นี้ พวก ปอดุเกด กำลัง สร้าง
เมือง ชน ใหม่ และ วัด เข้า วัด ได้ สร้าง ชน ใหม่ เสร็จแล้ว

เมื่อ วันที่ ๒๕ เดือนมกราคม ข้าพเจ้า ได้ ไป ถึง เมือง ปอนต์เซวี
ได้ เห็น เรือ รบฝรั่งเศส ชื่อ ดอวโซ ทอดสมอ อยู่ ที่ ท่าเรือ เรือ นมองซีเออร์

ดูเคน เป็นผู้บังคับ ได้ ออกจากเมืองไทย เมื่อวันที่ ๒๕ เดือนพฤศจิกายน
ได้เดินทางเข้าช่องมะตากาและได้มาถึงเมืองปอนต์เชร์ก่อนข้าพเจ้า
๕ วัน เรือตัวโซ่ดำนั้นเป็นเรือรบของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ตัวแรกที่จะ
ได้เคยเดินในทะเลเกาะมะตากา ครั้นข้าพเจ้าได้ไปถึงแคว้นมงซีเออร์
ดูเคนก็ได้มาหาข้าพเจ้า และได้บอกกับข้าพเจ้าว่าได้เตรียมการ
ที่จะเดินเรือกลับไปประเทศฝรั่งเศสไว้พร้อมทุกอย่างแล้ว และได้
บรรจุทุกของขึ้นเรือเต็มท้องเรือหมดแล้ว แต่ถึงดังนั้นก็จะได้พยายาม
บรรจุทุกของเพิ่มเติมขึ้นอีกบ้างให้ได

ในวันนั้นเวลาเย็นข้าพเจ้าได้ขึ้นไปบนบก และวิ่งขึ้นได้
พบปะหารือกับมองซีเออร์มาแตง มองซีเออร์เลดานและมองซีเออร์
มาแตงหนุ่ม และเมื่อข้าพเจ้าได้รับคำแนะนำจากท่านเหล่านั้นใน
เรื่องที่ข้าพเจ้าควรจะทำบริษัทในเมืองแถบนั้นแล้ว ข้าพเจ้าก็ได้
ตั้งมือเขียนรายงานและออกคำสั่ง ซึ่งข้าพเจ้าเห็นเป็นการจำเป็น
สำหรับการของบริษัท ครั้นเสร็จแล้วข้าพเจ้าก็ได้ตั้งเรือตัวโซ่เมื่อ
วันที่ ๒ เดือนกุมภาพันธ์ และในวันนั้นเองเรือก็ได้กางใบเดินไป
เพื่อกลับไปยังประเทศฝรั่งเศส ส่วนเรือเปรีซีเดนนั้นไม่มีเวลา
พอที่จะบรรจุทุกของขึ้นเรือให้ทันได้ จึงต้องรออยู่ที่เมืองปอนต์เชร์
ก่อน และกำหนดจะได้ออกจากเมืองปอนต์เชร์ในวันที่ ๒ เดือนกุมภาพันธ์
ข่าวเรื่องพระเจ้าโมกุตไปตีเมืองคอตกอนดาและจับองค์

เจ้าแผ่นดินไฉน เป็นชาวที่จริงแน่ เพราะข้าพเจ้าได้ทราบความที่
เมืองปอนต์เชร์ เป็นความจริงกับที่ข้าพเจ้าได้ทราบมาแล้ว มองซิเออร์
มาแคงจึงได้เล่าให้ข้าพเจ้าฟังถึง การงาน ของบริษัทใน เมืองคอตกอนดา
และได้เอาหนังสือจากเมืองซูร์ตมา ให้ข้าพเจ้าดู ฉบับ ๓ หนังสือ
ฉบับนี้เป็น หนังสือที่ผู้ อำนวยการ ของ บริษัทได้ มีมายัง มองซิเออร์
มาแคงบอกข่าวว่า เจ้าเมืองคอตกอนดา ได้ก่อกำหนดให้พวกชาว
ยุโรป แต่พวกฝรั่งเศส นั้นได้รับความ ยกเว้นไม่ ไร ได้ถูกบีบคั้น
เหมือนชนชาติอื่นๆ ในหนังสือฉบับนั้น ได้ความต่อไปว่า การ
ที่พระเจ้าโมกุต ได้ มีชัยชนะเช่นนี้ ได้ทำให้พระเจ้าโมกุต เยอหิง
ชิน มาก และเจ้าพนักงาน ข้าราชการ ของพระเจ้าโมกุต ก็พลอย
หิงไปด้วย เพราะพระเจ้าโมกุต ถูกพวกชาวยุโรป เป็นอันมาก
ฝ่ายพวกอังกฤษนั้น ได้ได้จับไฟรบ บ้านพด เมืองของพระเจ้าโมกุตไว้
เป็นอันมาก และหนังสือสำคัญที่ผู้ อำนวยการ ฝรั่งเศสได้ ให้ไว้แก่
พวกเรือแควมัว ซึ่งได้มาขอรับรองของฝรั่งเศสเป็นที่พักพิงนั้น พวก
อังกฤษก็หาได้เชื่อถ้อยยกเว้นให้ไม่

เมื่อเคเคิมมองซิเออร์คอนซันซ์ ได้ออกความเห็นเห็นว่า ข้าพเจ้า
ควรจะส่งคนใดคนหนึ่งไปเฝ้าพระเจ้าโมกุต เพื่อขอหลักฐานในความ
ชอบธรรมและสิทธิของ บริษัท และเพื่อขอทราบถึงคำหว่านให้บริษัท
ไปถึงทางที่ เมืองเบงคอดได้ ข้าพเจ้าจึงได้ นำความเห็น ของ

มอง ซิ เออร์ คอนซันซ์ ตาม ที่ กล่าวมา นี หรือคือ มองซิเออร์มาแดง
 และ ข้าพเจ้าได้จะจะให้ มอง ซิเออร์ เดตานต์ เป็นผู้ ไป เฝ้า พระเจ้าโมกุต
 แต่ ครั้น ข้าพเจ้าได้ มา พัง ความ เห็น ของ มอง ซิ เออร์มาแดง จึงได้ตั้ง
 ความคิด ที่ จะ ส่ง มองซิเออร์ เดตานต์ ไป มองซิเออร์มาแดง ได้ ชัดแจ้ง
 ว่า การ ที่ จะ จัด ให้ ใคร ไป เฝ้า พระเจ้า โม กุต นั้น จะ เป็น การ
 เปลือง ไล่หุ้ย ของบริษัท โดยไม่ได้ ผล อย่างใดเลย ด้วยเหตุ ๒ ประการ
 คือ ประการ ๑ พิจารณา หัก พระเจ้า โม กุต ก็คงจะไม่ รับ รอง คน แทน ของ
 บริษัท แต่ ประการ ที่ ๒ พระเจ้าโมกุต ก็ชรา มากแล้ว เพราะฉะนั้น
 ถึง พระเจ้า โม กุต จะ ออก ครา คง อนุญาต ให้ บริษัท ไป คง ห้าง ที่ เมือง
 เบงกอล ถ้า พระเจ้าโมกุต ถึง ชั้วตง ก็จะต้อง กัดบับ คง ต้นพุฒจา
 ขอร้อง กัน ใหม่ และจะต้อง เปลือง ไล่หุ้ย อีก ครั้ง ๑ กับ จะต้อง
 หา ของให้ เจ้าเมือง เบงกอล อีก จึงจะได้ จัด การ ตาม ครา คง ของ
 พระเจ้าโมกุต ได้ อนึ่ง ผู้ ที่ เป็น เจ้าเมือง เมือง เบงกอล ใน เวตนา
 ซือเจะเฮ็คคาน เป็น อาว ของ พระเจ้า แผ่นดิน และชรา มาก อายุ ถึง
 ๘๐ ปีเศษ ทั้งเมื่อ เรวๆ น ตาก บอดได้ ด้วย คงจะไม่ มีอายุยืน
 นานไปได้สักเท่าไร และใครจะ เป็นผู้ ว่าราชการ เมืองเบงกอล ต่อไป
 ก็เป็นเรื่องที่ทราบกันไม่ได้ เพราะเมืองนี้เป็นเมืองชนของพระเจ้าโมกุต
 ต้องเสียเงิน ให้ พระเจ้า โม กุต ปี ละ ๓๐,๐๐๐, ๐๐ ๓๐๐๐๐ ปี เพราะฉะนั้น

มอง ซี เออร์ มา แดง จึง เห็น ว่า ใน เวลานี้ ควร จะ ปฏิบัติ ตาม ตรา ตัง ณะ บับ
 เก่า ไป ก่อน และ ควร จะ เข้า หา เจ้า เมือง คน ชรา น ไป พดาง เพราะ
 เจ้า เมือง คน น ชอบ พวก ผี รัง เค็ด อยู่ บ้าง บริษัท ก็ จะ ได้ ทำ การ
 ค้า ขาย ต่อ ไป จน กว่า เจ้า เมือง คน น จะ ถึง แก่ กรรม เมื่อ เจ้า เมือง
 คน น ได้ ถึง แก่ กรรม ไป แล้ว ก็ จะ ต้อง คอย ดู เหตุ การณ์ ไป ก่อน แล้ว
 จึง คิด ขาน ขอ ตรา ตัง เดี่ยว ใหม่ แก่ ตรา ตัง ใหม่ นั้น จะ ขอ จาก เจ้า เมือง
 คน ใหม่ หรือ จะ ขอ จาก พระ เจ้า โม กุล องค์ ใหม่ ก็ แล้ว แต่ จะ
 ตระ ดาก ใน ภาย หน้า

พระ เจ้า โม กุล องค์ น มี ราช บุตร ๒ องค์ แต่ องค์ ใหญ่ นั้น
 อยู่ ใน ถาน พระ บิดา ทำ ตัง ตง พระ อาชญา จน ถึง กับ หั้น ไป อาศัย อยู่ กับ
 พระ เจ้า กรุง เปอ เซีย เตี้ย แล้ว พระ ราช บุตร องค์ ใหญ่ นม พัก รพ
 ใน ประเทศ ราช ปรต เปน อัน มาก และ ฝ่าย มารดา ก็ คอย หา ช้อง อยู่
 ถ้า พระ เจ้า โม กุล ตัน ชี พ ตง เมื่อ ไต่ ก็ จะ คิด จัก การ ซึ่ง ราช ตัม บัด ให้
 แก่ บุตร เพราะ พระ เจ้า โม กุล ได้ ประ กาศ ตัง ให้ ราช บุตร ที่ ๒ เปน
 รัช ทายาท แล้ว โดย เหตุ ที่ ราช บุตร ที่ ๒ น เปน คน ไป รด ปรจณ ของ บิดา
 และ พระ บิดา ก็ เอา มา เตียง โกลั พระ องค์ อยู่ เสมอ เพราะ ณะ นั้น เมื่อ
 พระ เจ้า โม กุล ตัน ชี พ ตง เมื่อ ไต่ ก็ คง จะ เกิด วุ่น วาย ใน บ้าน เมือง
 แดก กัน เปน ที่ เปน เหตุ เปน เน้น

เมื่อ ข้า พเจ้า ได้ พง มอง ซี เออร์ มา แดง ซี แดง ตง น ข้า พเจ้า

ก็เห็น ด้วย จึงได้งด ความคิด เดิมเสีย และได้ ตกลง ว่า ให้ คอย พัง
เหตุการณ์ต่อไป เมื่อเห็น ท่วงท่า อย่างไร ที่จะ ให้ บริษัท ได้ ทำการ ค้าขาย
โดย สะดวก แล้ว ก็ จะ ให้ จัด การ ไป อย่าง ดี ที่ สุด ที่ จะ ทำ ได้

ข้าพเจ้า ได้ มา ถึง แหยมเคป ออฟ กูด โฮป เมื่อ วันที่ ๓๑ เดือน เมษายน
และ ได้ พัก อยู่ ใน ที่ นอน ถึง วันที่ ๑๕ เดือน เมษายน หนังสือ ต่าง ๆ ที่
กับฉัน เรือ เซนนิ โกลด์ ซึ่ง เป็น เรือ ของ บริษัท ได้ ฝาก ไว้ ให้ ข้าพเจ้านั้น
ข้าพเจ้า ได้ รับ ไว้ ทั้งหมด แล้ว เรือ เซนนิ โกลด์ นั้น ได้ คอย ข้าพเจ้า อยู่ ถึง
๓ อาทิตย์ ครั้น เห็น ว่า ข้าพเจ้า ยัง ไม่ มา กับฉัน จึง ได้ ออก เรือ ไป
เมื่อ วันที่ ๑๒ เดือน มีนาคม

ก่อน ที่ ข้าพเจ้า จะ ได้ ออก จาก แหยมเคป ออฟ กูด โฮป วันที่ ๑ ได้
เห็น เรือ เลอ โดรมา แด กับ เรือ เลซี เออ เข้า มา ถึง ทาง ๒ ท่า เรือ เลซี
เออนั้น ได้ มา จาก เมือง สุรัต ได้ มา พบ กับ เรือ เลอ โดรมา แด ที่ คาบต
บังเคชเอกวิต จึง ได้ เสีย มา ด้วย กัน

มอง ซีเออร์ ดงเตน ผู้ บังคับ การ เรือ โดรมา แด ได้ บอก กับ ข้าพเจ้า
ว่า ได้ ออก จาก เมือง ไทย พร้อม กับ มอง ซีเออร์ ไคร์ครู และ มอง ซีเออร์
เดอเยอเยอ เมื่อ วันที่ ๓ เดือน มกราคม เมื่อ วันที่ ๑ เดือน กุมภาพันธ์ เรือ โดร
มา แด ได้ แล่น ออก จาก ช่อง ซอนดา ครั้น เมื่อ วันที่ ๑๕ เดือน กุมภาพันธ์
ได้ ถูก พายุ ซึ่ง พัด มา จาก ทิศ ตะวัน ตก เฉียง ใต้ เรือ โดร มา แด จึง ได้
พัด กับ เรือ ออ ๒ ท่า ใน ที่ และ ตี ชุก ใต้ ๑๕ ตีกร ๑๘ นาที และ ตี ชุก

๓๓๗ ดักรั ๔ มินิต มอง ซีเออร์ ดั้งเดิม ได้รายงาน ต่อไปว่า บาดหลวง
 ศาสา ได้ ^๕ส่ง เรือ เตอ กายยา โดยได้รับ คำแห่ง ราชทูต เอนวอยเอกซ
 ตรา ออกดี นาร์ ของ พระเจ้ากรุง ด้ยาม ไปยัง ประเทศฝรั่งเศส และเมื่อ
 บาดหลวง ศาสาได้ เจริญ พระราช ด้าถัน ของ พระเจ้า กรุงด้ยาม ^๕ส่ง เรือ นั้น
 ก็ได้ มีการ แห่ แห่น และทำ พิธี ตาม แบบ ขรรคม เนียมไทย ทุก อย่าง

บาด หลวง ศาสา ได้พา คน ไทย มา ด้วย รวม ๑๘ คน คือ เป็น
 ข้าราชการไทยสำหรับประทับเกียรติยศบาดหลวงศาสา ๑๐ คน อีก ๑๒ คนนั้น
 เป็น ชายหนุ่ม ซึ่ง บาด หลวง ศาสา จะ พา ไป ฝาก ยัง โรง เรือน พกบาด
 หลวง คนเยชวิต ที่ กรุง ปาร์คี นอกจาก นั้น บาด หลวง ศาสา ได้ เจริญ
 เครื่อง ราช บรรณาการ ของ พระเจ้า กรุง ด้ยาม และของ ต่างๆ เป็นอันมาก
 ด้ำหรับไป ถวาย พระเจ้า กรุงฝรั่งเศส และ ถวาย เจ้า นายใน พระราช
 วงศ์ฝรั่งเศส ทุก ๆ องค์ ด้วย

ข้าพเจ้าได้ ไป ถึง เกาะ อาเซนชัน เมื่อ วันที่ ๑๘ เดือน พฤศจิกายน
 เมื่อ ได้ มา ถึง เกาะ นั้น แล้ว ข้าพเจ้าได้ รับ หนังสือ จาก กัปตัน เรือ เตซี เออ
 ฌบับ ๓ ใน จดหมาย ฌบับ นั้น มีความ ว่า เรือ รบฝรั่งเศส ๒ ลำ คือเรือ
 กายยากับเรือตาตัวได้ ไปถึงแหลมเคปออฟฟูดโฮมเมื่อวันที่ ๒๔ และจะได้
 พัก อยู่ ณ ที่ นั้น จนถึง วันที่ ๓ เดือน พฤศจิกายน จึง จะ ได้ ออก เรือ ต่อไป
 เมื่อ วันที่ ๒๗ เดือน พฤศจิกายน ได้ พบ กับ เรือ เตอเฟลร์ซึ่งที่ ได้
 เห็น ศูนย์ กลาง โลก ๑ ดักรั เรือ ตำนได้ มาจาก ประเทศฝรั่งเศส และ

ได้เดินทางมาถึงที่นั่น ๓๗ วัน นายเรือโท ซึ่งบังคับการเรือดำน้ำได้
 ขนมาบนเรือของเรา และได้เล่าว่าประเทศฝรั่งเศสได้ประกาศ
 สงครามกับพวก แอ็กซายเยแล้ว

1032

959.33

๖.

กรมการคลัง

ผู้เขียน

1303

ป/ร: กรมการคลัง
กรมการคลัง
กรมการคลัง

1032

พิมพ์ที่

โรงพิมพ์ ศรีกรุง

เชิงสะพานมอญ พระนคร โทรศัพท์ ๓๕๖